

States, Problems and Needs of Pondok Institutions in Managing Education in Three Southern Border Provinces

Niloh Wae-u-seng¹, Maroning Salaeming² and Mohamadruyani Baka³

¹Ph.D. (Education-Educational Administration), Assistant Professor,

E-mail: wniloh@bunga.pn.psu.ac.th

²Ph.D. (Usul al-Fiqh), Lecturer,

Department of Islamic Studies, College of Islamic Studies, Prince of Songkla University

³M.A. (Philosophy), Islamic Studies Specialist,

The Office of Strategy Management and Educational Integration No.12 Yala

Abstract

This study aimed to explore states, problems and needs of pondok institutions in three southern border provinces using system theory as a study framework i.e., environment, input, educational process, and output. It was also to delineate developmental guidelines for educational management of Pondok institutions. Data was collected through questionnaires from 296 administrators and 1,483 students and group interview with 30 key informants. Successive connoisseurship meeting was organized to assess drafted and agreed-upon guidelines for the development of pondok institutions. The results of the study indicate majority of pondok institutions are in the peaceful country environment. Tok Guru assumed main responsibility. Religious education is given priority. Main budgets come from government. Pondok's educational aims are to produce the learners who are faithful, knowledgeable, and practical in line with al-Qur'an and al-Sunnah. Lecturing and rote learning approaches are typically treated and are based on Shafi'i school of thought. Decentralizing the structure of the organization is apparently marked. The generally encountered problems are lack of clarity in work process and insufficient budget. Those who graduated from Pondok institutions have served their communities as religious teachers. Pondok institutions are highly determined to not being transformed rather than conserving their traditional system. The most urgent needs that should be acted in response are budgets. The conditions of success in realizing those proposed developmental guidelines for pondok institutions are keeping with their identities, to meet with their needs, to provide with reasonable financial aids, and to be sincere.

Keywords: educational management, pondok institutions, system theory, three southern border provinces

สภาพ ปัญหา และความต้องการในการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

นิเลาะ แวอุเซ็ง¹, มะรอนิง สาแลมิง² และมูหามัดรุษานี บากา³

¹Ph.D. (Education-Educational Administration), ผู้ช่วยศาสตราจารย์,

E-mail: wnloh@bunga.pn.psu.ac.th

²Ph.D. (Usul al-Fiqh), อาจารย์,

ภาควิชาอิสลามศึกษา วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

³ศศ.ม. (ปรัชญา), ผู้เชี่ยวชาญอิสลามศึกษา,

สำนักบริหารยุทธศาสตร์และบูรณาการการศึกษาที่ 12

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพ ปัญหา และความต้องการของสถาบันศึกษาปอเนาะในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยใช้กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีระบบ ซึ่งประกอบด้วยสภาพแวดล้อม ปัจจัยนำเข้า กระบวนการจัดการศึกษา และผลผลิตทางการศึกษา และเพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามสำหรับโต๊ะครูและผู้ช่วย จำนวน 296 คน ผู้เรียนจำนวน 1,483 คน การสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 30 คน และการจัดประชุมผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อพิจารณาร่างและยืนยันข้อเสนอแนวทางการพัฒนา ผลการวิจัย พบว่า สถาบันศึกษาปอเนาะส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เป็นพื้นที่เขตชนบทที่มีความสงบสุข มีโต๊ะครูทำหน้าที่เป็นผู้บริหารหลัก เน้นการจัดการเรียนการสอนด้านศาสนา มีรายได้หลักจากรัฐ สถาบันศึกษาปอเนาะได้ดำเนินการจัดการศึกษาโดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างผู้เรียนให้เป็นผู้ที่มีความศรัทธา มีความรู้ และปฏิบัติตามแนวทางของอัลกุรอานและสุนนะฮ์ ใช้วิธีสอนแบบบรรยายและท่องจำ ใช้ตำราปฐมภูมิของมัซฮับฮาฟีอี้อยู่เป็นหลัก มีวิธีการบริหารองค์กรแบบรวมศูนย์ มีปัญหาด้านความไม่ชัดเจนในกระบวนการทำงานและมีงบประมาณไม่เพียงพอ ผลผลิตจากสถาบันศึกษาปอเนาะส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเป็นครูสอนศาสนา สถาบันศึกษาปอเนาะมีความต้องการให้คงสภาพเป็นแบบดั้งเดิม สิ่งที่เป็นความต้องการจำเป็นที่ควรได้รับการแก้ไขเร่งด่วน คือ งบประมาณสำหรับเงื่อนไขความสำเร็จในการนำแนวทางการพัฒนาไปปฏิบัติ คือ ไม่ทำลายความเป็นอัตลักษณ์ สมองต่อความต้องการ สนับสนุนงบประมาณที่เป็นจริง และมีความบริสุทธิ์ใจ

คำสำคัญ: การจัดการศึกษา, จังหวัดชายแดนภาคใต้, ทฤษฎีระบบ, สถาบันศึกษาปอเนาะ

บทนำ

จังหวัดชายแดนภาคใต้อันประกอบด้วย จังหวัด ยะลา ปัตตานี และนราธิวาส มีประชากรส่วนใหญ่นับถือ ศาสนาอิสลาม มีความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะและมีวิถีชีวิต ที่แตกต่างจากประชากรส่วนอื่นของประเทศ

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า โรงเรียนเอกชนสอน ศาสนาอิสลามที่มีอยู่ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ใน ปัจจุบันมีวิวัฒนาการมาจากปอเนาะ ดังจะเห็นได้ว่า ในระยะแรก รัฐได้ประกาศใช้ระเบียบการปรับปรุงส่งเสริม ปอเนาะในภาคศึกษา 2 พ.ศ.2504 เพื่อให้ปอเนาะที่ ต้องการปรับปรุงกิจการรับการจดทะเบียน (พ.ศ.2504- 2507) ต่อมารัฐได้ส่งเสริมปอเนาะที่จดทะเบียนให้แปร สภาพเป็นโรงเรียนราษฎรสอนศาสนาอิสลาม (พ.ศ. 2508-2524) ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนเอกชน สอนศาสนาอิสลาม (ในปี พ.ศ.2525 มาจนถึงปัจจุบัน) การกำหนดให้มีการจดทะเบียนในอดีตนั้นส่วนหนึ่งมี จุดมุ่งหมายเพื่อแก้ปัญหาความไม่สงบอันเกิดจากแนวคิด ที่ว่า ปอเนาะเป็นแหล่งที่มาของความไม่สงบ อย่างไรก็ตาม แม้รัฐได้กำหนดให้มีการจดทะเบียน แต่ก็มี ปอเนาะอีกจำนวนมากที่ไม่ได้จดทะเบียนและดำเนินการ จัดการศึกษาอย่างผิดกฎหมายมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ เพราะเกรงว่า เมื่อได้จดทะเบียนแล้วจะทำให้ความเป็น อัตลักษณ์ของปอเนาะสูญหายไป

หลังจากเหตุการณ์ปล้นปืนเมื่อวันที่ 4 มกราคม 2547 ปอเนาะก็ได้รับความสนใจจากภาครัฐอีกครั้ง โดยเฉพาะมีการกล่าวหาว่าปอเนาะเป็นแหล่งก่อการ ความไม่สงบดังที่เคยเกิดขึ้นในอดีต จึงได้มีความพยายาม ที่จะจัดระเบียบปอเนาะอีกครั้ง แต่การดำเนินการใน ครั้งนี้ดูเหมือนรัฐจะใช้มาตรการผ่อนปรนและเปิดโอกาส ให้ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนามากที่สุดเท่าที่ จะทำได้ จึงกำหนดให้ปอเนาะได้จดทะเบียนด้วยความ สมัครใจ โดยรัฐไม่ได้เข้าไปก้าวก่ายในกิจการภายใน ปอเนาะ แต่ได้ให้ความช่วยเหลือโดยเฉพาะในด้าน โครงสร้างพื้นฐาน การจดทะเบียนของปอเนาะนับตั้งแต่ ปี พ.ศ.2547 เป็นต้นมา ถือเป็นมิติใหม่ของการพัฒนา

การศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเฉพาะการศึกษา ในระบบปอเนาะซึ่งถือเป็นการศึกษาทางเลือก (ตาม อรรถาธิบาย) ที่เปิดโอกาสให้กับทุกคนได้เข้ามาศึกษาเพื่อจะ ได้เรียนรู้หลักคำสอนของศาสนาและดำเนินชีวิตอย่าง สงบสุขในชุมชนที่ตนอาศัย

ในการจดทะเบียนปอเนาะครั้งนี้ ปอเนาะได้รับการ เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า “สถาบันศึกษาปอเนาะ” (สำนัก ผู้ตรวจราชการประจำเขตตรวจราชการที่ 12, 2547) และได้ดำเนินการจัดการศึกษาเป็นระบบมากขึ้น อย่างไรก็ตาม จากการที่รัฐไม่ได้เข้าไปก้าวก่ายในกิจการภายใน สถาบันศึกษาปอเนาะแต่กลับส่งเสริมในส่วนที่เกี่ยวกับ บังคับเงื่อนไขด้านโครงสร้างพื้นฐาน ทำให้ผู้วิจัยมีความ สันใจว่าสภาพการจัดการศึกษาและปัญหาที่กำลังประสบ ของสถาบันศึกษาปอเนาะเป็นอย่างไร ความต้องการ ของสถาบันศึกษาปอเนาะคืออะไร ตลอดจนแนวทางการ พัฒนาที่เหมาะสมในการจัดการศึกษาของสถาบัน ศึกษาปอเนาะควรจะเป็นอย่างไร โดยหวังว่าข้อค้นพบ ในการวิจัยนี้ สามารถนำไปกำหนดเป็นแนวทางในการ ให้ความช่วยเหลือเชิงนโยบายและการปฏิบัติเพื่อนำ ความสงบสุขและสันติสุขของชุมชนในสามจังหวัดชายแดน ภาคใต้ได้อย่างยั่งยืนสืบไป

แนวคิดเกี่ยวกับปอเนาะและสภาพปัญหา

มีนักวิชาการจำนวนมากที่พยายามอธิบายแนวคิด เกี่ยวกับความหมายตามนิยามศัพท์ของปอเนาะ ดังเช่น อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต (2548, 77) และ ประพนธ์ เรืองณรงค์ (2548, 39) ซึ่งต่างเห็นพ้องกันว่า ปอเนาะ มีรากศัพท์มาจากคำอาหรับ “ฟุนดูก” ซึ่งตามรูปศัพท์เดิม หมายถึง ที่พักหรือกระท่อมพัก โรงแรม เพราะผู้เข้าเรียน ในปอเนาะจะอาศัยกระท่อมหรือที่พักในการกินอยู่และ ศึกษา และความหมายทั่วไป เช่น อุทัย หิรัญโต (2523, 19-20) และ สุเทพ สุนทรเกสัช (2548, 223-224) ซึ่งได้ให้ ความหมายว่า ปอเนาะเป็นสถาบันการศึกษาศาสนาอิสลาม ตามจารีตประเพณี เพื่อใช้อบรมสั่งสอนศาสนาอิสลาม ของชาวไทยมุสลิมให้มีความรู้ทางศาสนา สามารถปฏิบัติ

ศาสนกิจและบำเพ็ญกิจประจำวันตลอดจนความสัมพันธ์ทางครอบครัวและมรดก

นอกจากนี้แล้ว ปอเนาะ ซึ่ง ปัจจุบันได้เรียกชื่อเป็น “สถาบันศึกษาปอเนาะ” ยังหมายถึง สถาบันสังคมของชุมชนอิสลามที่เสริมสร้างการเรียนรู้ในทางศาสนาอิสลาม และวัฒนธรรมอิสลาม เพื่อเสริมสร้างให้สมาชิกในชุมชนมีความรู้และความประพฤติที่ดีงาม ในการดำรงชีพอย่างสันติสุขและมีความรับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติ (ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยสถาบันศึกษาปอเนาะ พ.ศ.2547, ม.ป.ป.)

วรรณกรรมเกี่ยวกับปอเนาะทั้งที่เป็นบทความและงานวิจัยที่ได้กล่าวถึงบทบาท สภาพการจัดการศึกษาตลอดจนสภาพปัญหาและความต้องการของปอเนาะมีอยู่จำนวนมากไม่น้อย ส่วนหนึ่งของงานดังกล่าวนี้ ได้แก่ งานเขียนของ ไช้มุก อุทยาวลี (2548) ได้ศึกษาเรื่องการวิเคราะห์ปัญหาการจัดการศึกษาของรัฐที่มีต่อการบูรณาการทางสังคมและวัฒนธรรมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ พ.ศ.2460-2547 จากการศึกษา พบว่า ในช่วงแรกระหว่างปี พ.ศ.2460-2500 การศึกษาในสังคมท้องถิ่นผูกพันกับวัฒนธรรม ศาสนา ชาติพันธุ์ การศึกษาเป็นไปโดยวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นที่สืบทอดกันมา สะท้อนอัตลักษณ์ของผู้คนท้องถิ่นภาคใต้ตอนล่าง สภาพการศึกษาของคนในสังคมเริ่มเปลี่ยนแปลงจากนโยบายของรัฐที่เน้นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมและการศึกษาแห่งชาติ ระหว่างปี พ.ศ.2500-2520 สภาพการจัดการศึกษาของรัฐอันเกิดจากปัญหาด้านการเมืองและความเข้าใจของรัฐที่มีต่อสังคมและต่อวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นอุปสรรค โดยตรงต่อการพัฒนาการศึกษาในภาคใต้ ผลที่ตามมาเกิดการต่อต้านระบบการศึกษาแห่งชาติรุนแรง การศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม หลังปี พ.ศ. 2520-2547 พบว่า ระบบการศึกษาแห่งชาติดำเนินไปในสองแนวทาง คือ แนวทางแรกยังเป็นการจัดการศึกษาในกรอบวัฒนธรรมระดับชาติ และแนวทางที่สอง คือ การคงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นเพื่อเป็นการยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมในระบบ

การศึกษา ส่วน อิบราเฮ็ม ณรงค์รักษาเขต (2548) ในงานเขียนของเขามีชื่อว่า “ปอเนาะกับการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้” ได้กล่าวถึงบทบาทสำคัญของปอเนาะในการสร้างและรักษาอัตลักษณ์ของชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ว่า แม้ในปัจจุบันจะมีโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามซึ่งได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง แต่ปอเนาะซึ่งถือเป็นทั้งสถาบันการศึกษาและสถาบันศาสนาก็ยังคงได้รับความนิยมอย่างไม่เสื่อมคลาย การไม่รู้ถึงรากเหง้าที่แท้จริงของปัญหาความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของรัฐ อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ปอเนาะถูกจับตามองและถูกกล่าวหาว่าเป็นแหล่งซ่อนสมหรือฝักใฝ่ชาวยุทธเพื่อต่อต้านรัฐ กอปรกับปอเนาะในอดีตยังไม่ได้รับการจดทะเบียนกับภาครัฐ จึงเป็นเหตุทำให้เกิดช่องว่างระหว่างปอเนาะกับรัฐจนกลายเป็นปัญหาที่ต้องได้รับการแก้ไข (อย่างเข้าใจโดยอาศัยทั้งหลักนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์) ซึ่งสอดคล้องกับงานของ ญะอีด ปิยะศิริพันธ์ (2548) ที่ระบุว่า สังคมภายนอก บางส่วนยังมีการรับรู้และตีความปอเนาะคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง เช่น มองว่าปอเนาะเป็นแหล่งซ่อนสมของผู้ก่อการร้าย นอกจากนี้ งานวิจัยของ บัณฑิตย์ สะมะฮูน และคณะ (2549, 136) ได้สะท้อนประเด็นเกี่ยวกับมิติของความหลากหลายของแนวทางการแก้ปัญหาไว้อย่างน่าสนใจว่า มิติความหลากหลายอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้รัฐมองว่า ปอเนาะเป็น “ความหลากหลาย” ที่เป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติ ทั้งๆ ที่ความเป็นจริงปอเนาะถือเป็นสถาบันที่ให้การศึกษแก่บุคคลในชาติ การพัฒนาปอเนาะก็เท่ากับเป็นการพัฒนาทรัพยากรบุคคลที่มีค่า ซึ่งจะมีผลดีต่อการพัฒนาประเทศ ดังนั้น แทนที่รัฐจะถือเอาปอเนาะว่าเป็นความหลากหลายที่เป็นภัย และเข้าไปจัดการในลักษณะแทรกแซงจนกระทบกับอัตลักษณ์ของมุสลิม รัฐน่าจะหาทาง “พัฒนา” และส่งเสริมปอเนาะในส่วนที่เป็นความต้องการที่แท้จริง นอกจากรัฐจะรับรู้ความเป็นไปของปอเนาะอย่างไม่ต้องคอยหวาดระแวงแล้ว ยังทำให้ปอเนาะคงอยู่ในลักษณะที่เป็นสถาบันการศึกษาหนึ่งของคนมลายูมุสลิมต่อไป

ในการศึกษาเกี่ยวกับการกำหนดนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐบาลในชุมชนชาวไทยมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในช่วง พ.ศ.2442-2539 สมพงษ์ ปานเกล้า (2541) และ วินิจ สังขรัตน์ (2544) ได้ข้อสรุปว่า รัฐไม่สามารถใช้ "มิติตามความมั่นคง" เป็นหลัก หากแต่ต้องพิจารณาถึง "มิติตามการพัฒนา" และ "มิติตามมีส่วนร่วม" ไปพร้อม ๆ กันด้วย ซึ่งในระยะแรกนั้น ประชาชนยังไม่ค่อยยอมรับการพัฒนา และการมีส่วนร่วม จนกระทั่งหลังปี พ.ศ.2502 เป็นต้นมา จึงเป็นที่ยอมรับของประชากรในพื้นที่มากขึ้น ตัวอย่างของการดำเนินการตามมิติตามการพัฒนาและการมีส่วนร่วม เห็นได้ในผลการวิจัยเรื่อง พหุวัฒนธรรมกับการพัฒนาการศึกษาใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้: กรณีศึกษา ปอเนาะ (บัณฑิตย์ สมะฮูน และคณะ, 2549) และการวิเคราะห์ความต้องการเพื่อพัฒนารอบหลักสูตรชาติกา และสถาบันศึกษาปอเนาะ (อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต และคณะ, 2551) ซึ่งได้สะท้อนถึงความต้องการของสถาบันศึกษาปอเนาะในด้านต่างๆ รวมถึงการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาที่สอดคล้องกับความเป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่

กล่าวได้ว่า การคงอยู่ของสถาบันศึกษาปอเนาะ นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันคือรากฐานศาสนาอิสลามนั่นเอง ดังที่ นันทกาญจน์ เบ็ญเต็มอะห์ลี (2542) ได้ระบุไว้ในงานเขียนเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการคงสภาพระบบเก่าของโรงเรียนปอเนาะในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้ว่า ปัจจัยทางด้านศาสนาในการสืบทอดศาสนาอิสลามเป็นเหตุสำคัญของกลุ่มผู้ปกครองและนักเรียนที่ต้องการเข้าศึกษาและให้คงปอเนาะรูปแบบเก่าต่อไป ซึ่งนอกจากจะสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมแล้ว ยังเป็นการรักษาและถ่ายทอดวัฒนธรรมให้กับมุสลิมรุ่นหลังอีกด้วย

แม้ว่าจะมีงานวิจัยในอดีตที่ศึกษาเกี่ยวกับปอเนาะเป็นจำนวนมาก แต่ส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยที่ทำขึ้นก่อนปี พ.ศ.2547 ซึ่งตัวแปรหรือสถานการณ์บางอย่างย่อมไม่สอดคล้องกับบริบทปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม งานวิจัยเกี่ยวกับสถาบันศึกษาปอเนาะซึ่งเคยเป็นสถาบันการศึกษา

ที่ไม่ถูกกฎหมาย ต่อมาได้รับโอกาสจากรัฐให้ทำการจดทะเบียนเพื่อดำเนินการจัดการเรียนการสอนได้อย่างถูกต้อง นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2547 เป็นต้นมา ก่อนข้างมีจำกัดและไม่ได้ศึกษาในลักษณะองค์รวมของการจัดการศึกษา ทำให้ขาดมิติของการมองปัญหาและความต้องการ ซึ่งมีผลต่อการนำไปกำหนดเป็นแนวทางในการพัฒนาต่อไป ดังนั้น การศึกษาเกี่ยวกับสภาพ ปัญหา และความต้องการในการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะจึงเป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญ งานวิจัยนี้นอกจากจะได้รับความรู้ใหม่แล้ว ยังได้แนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาในสถาบันศึกษาปอเนาะในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในฐานะที่เป็นหน่วยทางการศึกษาหนึ่งที่สำคัญต่อการพัฒนาพื้นที่อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาสภาพ ปัญหา และความต้องการในการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
2. เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

วิธีดำเนินการวิจัย

เนื้อหาที่นำเสนอเกี่ยวกับวิธีการดำเนินการวิจัย ประกอบด้วย แบบการวิจัย กรอบการวิจัย ประชากรและการสุ่มตัวอย่าง เครื่องมือการวิจัย การรวบรวมข้อมูล การกำหนดแนวทางการพัฒนา และการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

แบบการวิจัย

เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Method) โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจควบคู่กับการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ และการประชุมกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อพิจารณาและยืนยันแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะ

กรอบการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้กรอบการวิจัยตามแนวคิดคิดทฤษฎีระบบ (Kast and Rosenzweig, 1985) ซึ่งประกอบด้วย สภาพแวดล้อมภายนอก ได้แก่ สภาพแวดล้อมด้านที่ตั้งและอาชีพของชุมชน ตลอดจนปัญหาด้านสภาพแวดล้อมที่มีผลต่อการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษา ปอเนาะ ปัจจัยนำเข้า ได้แก่ ผู้บริหาร (โต๊ะครู) ผู้สอน (ผู้ช่วยโต๊ะครู) ผู้เรียน ผู้ปกครอง โปรแกรมการศึกษา งบประมาณ และอาคารสถานที่ กระบวนการจัดการศึกษา ได้แก่ กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับระบบย่อยเป้าหมายองค์กร ระบบย่อยทางเทคโนโลยี ระบบย่อยทางจิตวิทยา ระบบย่อยโครงสร้างองค์กร และระบบย่อยการจัดการ และผลผลิตทางการศึกษา ได้แก่ ผลผลิตทางการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพและความพึงพอใจต่อการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้หน่วยศึกษา (Study Unit) คือ สถาบันศึกษาปอเนาะในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งได้จดทะเบียนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547-2548 จำนวน 291 แห่ง

ในการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพเพื่อตอบวัตถุประสงค์ที่ 1 ได้เลือกกลุ่มตัวอย่างที่เป็นโต๊ะครู ผู้ช่วยโต๊ะครู และผู้เรียน โดยเลือกสุ่มสถาบันศึกษาปอเนาะจำนวน 148 แห่ง จากนั้นจึงเลือกตัวแทนของหน่วยที่ศึกษา คือ สถาบันศึกษาปอเนาะแห่งละ 2 คน ซึ่งประกอบด้วย ผู้บริหารโรงเรียน (โต๊ะครู) และผู้ช่วยโต๊ะครู ได้จำนวนทั้งหมด 296 คน และตัวแทนที่เป็นผู้เรียนแห่งละ 10 คน ได้ผู้เรียนทั้งหมด 1,480 คน และได้กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยวิธีการเจาะจงเพื่อการสัมภาษณ์กลุ่ม จำนวน 30 คน ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มผู้บริหารจากตัวแทนทั้ง 3 จังหวัดๆ ละ 5 คน รวมเป็น 15 คน และกลุ่มตัวแทนผู้เรียนจังหวัดละ 5 คน รวมเป็น 15 คน

สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการตอบวัตถุประสงค์ที่ 2 ได้แบ่งออกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มแรกเป็นกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้ร่วมกันพิจารณาร่างแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะ จำนวนทั้งหมด

30 คน ประกอบด้วย ผู้อำนวยการเขตพื้นที่การศึกษา จำนวน 6 คน หัวหน้ากลุ่มงานการศึกษาเอกชน จำนวน 6 คน ผู้บริหาร (โต๊ะครู) จำนวน 12 คน และนักวิชาการที่มีความรู้และเชี่ยวชาญด้านการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะ จำนวน 6 คน กลุ่มที่สองเป็นกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้ทำการตรวจสอบยืนยันแนวทางการพัฒนา จำนวนทั้งหมด 33 คน ประกอบด้วยกลุ่มผู้บริหาร (โต๊ะครู) จำนวน 21 คน ผู้อำนวยการสำนักผู้ตรวจราชการเขตตรวจราชการที่ 12 (ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นสำนักบริหารยุทธศาสตร์และบูรณาการการศึกษาที่ 12) จำนวน 1 คน กลุ่มศึกษานิเทศก์หรือนักวิชาการที่เกี่ยวข้องกับงานการศึกษาเอกชน จำนวน 6 คน และกลุ่มนักวิชาการที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญด้านการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะ จำนวน 5 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย แบบสอบถามและแนวคำถามเพื่อใช้ในการสัมภาษณ์กลุ่ม แบบสอบถามได้สร้างขึ้นตามหลักของการสร้างแบบสอบถาม โดยใช้แนวคิดทฤษฎีระบบเป็นกรอบ แบบสอบถามแบ่งออกเป็น 2 ชุด คือ แบบสอบถามสำหรับโต๊ะครูและผู้ช่วยโต๊ะครู และแบบสอบถามสำหรับผู้เรียน แบบสอบถามทั้งสองชุดนี้มีโครงสร้างเหมือนกัน คือ มี 3 ตอน ตอนแรกเป็นข้อมูลพื้นฐาน ตอนที่สองเป็นข้อมูลเกี่ยวกับสภาพและปัญหา ส่วนตอนที่สามเป็นข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการ อย่างไรก็ตาม แบบสอบถามทั้งสองชุดมีความแตกต่างกันในส่วนของรายละเอียดบางประการ เพราะกลุ่มผู้ตอบมีความแตกต่างกัน แบบสอบถามที่สร้างขึ้นได้ผ่านการประเมินความตรงเชิงเนื้อหาจากผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 คน และผ่านการตรวจสอบค่าความเชื่อมั่นสำหรับข้อคำถาม ที่อยู่ในรูปสเกล 5 อันดับ โดยการนำแบบสอบถามดังกล่าวนี้ไปเก็บข้อมูล จำนวน 50 ชุด แล้วนำมาวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค ผลปรากฏว่า ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ .82 ซึ่งถือว่าอยู่ในระดับที่สูง

สำหรับการสร้างแนวคำถามเพื่อใช้ในการสัมภาษณ์
กลุ่ม ได้สร้างข้อคำถามตามประเด็นที่กำหนดตามกรอบ
แนวคิดทฤษฎีระบบ โดยได้แบ่งออกเป็นประเด็นเกี่ยวกับ
สภาพและปัญหาในแต่ละองค์ประกอบของระบบ คือ
สภาพแวดล้อม ปัจจัยนำเข้า กระบวนการจัดการศึกษา
และผลผลิตทางการศึกษา รวมถึงข้อคำถามเกี่ยวกับ
ความต้องการ โดยเน้นเรื่องการเปลี่ยนแปลงของระบบ
การจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะในปัจจุบัน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณเพื่อศึกษาเกี่ยวกับ
สภาพ ปัญหา และความต้องการในการจัดการศึกษาของ
สถาบันศึกษาปอเนาะ ได้ใช้นักวิจัยผู้ช่วย จำนวน 25 คน
โดยได้จัดประชุมชี้แจงเกี่ยวกับข้อมูลที่ต้องการจัดเก็บ
พร้อมทั้งวิธีการเก็บรวบรวมก่อนที่จะออกไปเก็บข้อมูลจริง
โดยใช้แบบสอบถามสำหรับโต๊ะครูและผู้ช่วยโต๊ะครู
จำนวน 296 ชุด และแบบสอบถามสำหรับผู้เรียนจำนวน
1,480 ชุด ใช้เวลาในการเก็บข้อมูลตั้งแต่เดือน กุมภาพันธ์
ถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2551 ได้ข้อมูลกลับมาจำแนก
เป็นแบบสอบถามสำหรับโต๊ะครูและผู้ช่วยโต๊ะครู จำนวน
296 ชุด คิดเป็นร้อยละ 100 โดยจำแนกเป็นจังหวัด
ปัตตานี จำนวน 174 ชุด คิดเป็นร้อยละ 58.8 จังหวัดยะลา
จำนวน 72 ชุด คิดเป็นร้อยละ 24.3 และจังหวัดนราธิวาส
จำนวน 50 ชุด คิดเป็นร้อยละ 16.9 และแบบสอบถามสำหรับ
ผู้เรียน จำนวน 1,480 ชุด คิดเป็นร้อยละ 100 โดยจำแนก
เป็นจังหวัดปัตตานี จำนวน 870 ชุด คิดเป็นร้อยละ 58.8
จังหวัดยะลา จำนวน 360 ชุด คิดเป็นร้อยละ 24.3 และจังหวัด
นราธิวาส จำนวน 250 ชุด คิดเป็นร้อยละ 16.9

ส่วนการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการ
สัมภาษณ์กลุ่มผู้บริหารที่เป็นโต๊ะครูและผู้ช่วยโต๊ะครู
และกลุ่มผู้เรียน ได้มีการออกหนังสือเชิญกลุ่มบุคคล
ดังกล่าวนี้ มายังวิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัย
สงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เพื่อทำการสัมภาษณ์
ตามแนวคำถามที่กำหนด

การจัดทำร่างแนวทางการพัฒนาการจัดการ ศึกษา

ในการจัดทำร่างแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษา
ของสถาบันศึกษาปอเนาะ ได้ทำการประมวลข้อมูลจาก
แบบสอบถามและข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มตามกรอบ
แนวคิดที่กำหนด จากนั้นได้จัดให้มีการประชุมผู้ทรง
คุณวุฒิและผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา
ในสถาบันศึกษาปอเนาะ ซึ่งประกอบด้วย ผู้อำนวยการ
เขตพื้นที่การศึกษา หัวหน้ากลุ่มงานการศึกษาเอกชน
โต๊ะครู และนักวิชาการ จำนวน 30 คน เพื่อตรวจสอบ
ร่างแนวทางการพัฒนา สำหรับผู้ที่ไม่สามารถเข้าร่วม
ประชุม จำนวน 4 คนนั้น ได้จัดส่งเอกสารทางไปรษณีย์

การนำเสนอผลการวิจัยเพื่อการยืนยันข้อค้นพบ

เป็นการประชุมนำเสนอผลการวิจัยและแนวทางการ
พัฒนาสถาบันศึกษาปอเนาะเพื่อให้กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ
จำนวน 33 คน ซึ่งเป็นตัวแทนฝ่ายปฏิบัติของสถาบัน
ศึกษาปอเนาะ ตัวแทนจากฝ่ายการศึกษาในเขตพื้นที่
และนักวิชาการตรวจสอบยืนยันและเสนอแนะเพิ่มเติม
เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาสถาบันศึกษาปอเนาะ

การวิเคราะห์และการนำเสนอผลข้อมูล

การวิเคราะห์และการนำเสนอผลข้อมูลเชิงปริมาณ
เป็นการวิเคราะห์และการนำเสนอผลข้อมูลที่ได้จาก
แบบสอบถาม โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปในการคำนวณผล
ทางสถิติเพื่อหาจำนวนและร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยง
เบนมาตรฐาน แล้วนำเสนอผลเป็นตารางประกอบ
ความเรียง สำหรับข้อคำถามที่อยู่ในรูปของสเกล 5 อันดับ
ซึ่งได้แก่ ข้อคำถามเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นด้าน
ปรัชญาในการจัดการศึกษา ด้านความรู้ที่จัดให้แก่ผู้เรียน
ด้านทัศนคติต่อการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะ
และด้านความพึงพอใจต่อการจัดการศึกษาของสถาบัน
ศึกษาปอเนาะ ได้กำหนดเกณฑ์การแปลความหมายของ
ค่าเฉลี่ยคะแนนระดับความคิดเห็นที่มีต่อเรื่องนั้นๆ ออก
เป็น 5 ระดับ (ธานินทร์ ศิลป์จารุ, 2549) ตั้งแต่ร้อยละที่

(1.00-1.49) น้อย (1.50-2.49) ปานกลาง (2.50-3.49) มาก (3.50-4.49) จนถึงมากที่สุด (4.50-5.00)

สำหรับการวิเคราะห์และการนำเสนอผลข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่ม ได้ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา โดยการประมวลเนื้อหาสาระที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกันในด้านสภาพ ปัญหา และความต้องการ แล้วนำเสนอผลในรูปแบบการบรรยาย ส่วนการวิเคราะห์และนำเสนอผลเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาสถาบันศึกษาปอเนาะ ได้ใช้วิธีการประมวลข้อมูลที่ได้จากทั้งแบบสอบถามและการสัมภาษณ์กลุ่มมากำหนดเป็นร่างแนวทางเพื่อให้กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณา จากนั้นได้ทำการประมวล ข้อเสนอต่างๆ ที่ได้เพื่อกำหนดเป็นแนวทางและมาตรการของแต่ละแนวทางการพัฒนาตามกรอบแนวคิดที่กำหนด ก่อนที่จะให้กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณายืนยันแนวทางการพัฒนาดังกล่าวนี้ โดยใช้แบบสอบถามเชิงยืนยันและการวิเคราะห์หาค่าความสอดคล้องของข้อยืนยันของผู้ทรงคุณวุฒิที่มีต่อแต่ละมาตรการที่กำหนดในแต่ละแนวทางการพัฒนา

ผลการวิจัย

1. สภาพ ปัญหา และความต้องการของการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะในสามจังหวัดชายแดนใต้

1.1 สภาพแวดล้อมภายนอก

สถาบันศึกษาปอเนาะส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในเขตชนบทที่มีความเป็นอยู่ทางสังคมที่มีความสงบสุข ประชาชนส่วนใหญ่ที่อยู่รอบเขตสถาบันศึกษาปอเนาะประกอบอาชีพเกษตรกรรม ชุมชนส่วนใหญ่มีความเห็นว่ามีปัญหาด้านสภาพแวดล้อมที่มีผลต่อการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะซึ่งเรียงลำดับความสำคัญจากมากไปน้อย คือ ปัญหาสถานการณ์ความไม่สงบ ปัญหาความยากจน ปัญหานโยบายของรัฐ ปัญหาการเมืองท้องถิ่น และปัญหาความสัมพันธ์กับชุมชน

1.2 ปัจจัยนำเข้า

1) ผู้บริหาร หรือโต๊ะครูมีหน้าที่หลัก คือ

สอนกิตาบและบริหารสถาบันศึกษาปอเนาะ โต๊ะครูส่วนใหญ่เป็นผู้ชายมีอายุระหว่าง 51-61 ปี จบการศึกษาจากสถาบันศึกษาปอเนาะ

2) ผู้เรียน อัตราส่วนโดยเฉลี่ยระหว่างผู้เรียนชายและผู้เรียนหญิง เท่ากับ 59:23 ส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในช่วง 16-20 ปี มีระยะเวลาในการศึกษา 1-5 ปี มีการศึกษาศาสนาก่อนเข้าศึกษาในสถาบันศึกษาปอเนาะอยู่ในระดับอิมติดาอียและมุตาวัสซิด และมีการศึกษาสามัญอยู่ในระดับต่ำกว่าการศึกษามัธยมศึกษา (ม.3) และสูงกว่าการศึกษามัธยมศึกษา (ม.3 หรือเทียบเท่า)

3) ผู้สอน หรือผู้ช่วยโต๊ะครูส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย มีอายุระหว่าง 21-30 ปี มีหน้าที่ช่วยงานโต๊ะครู เช่น สอนกิตาบ งานบัญชี เป็นผู้ประสานงานภายนอก หรืองานอื่นๆ ที่ได้รับมอบหมาย

4) ผู้ปกครอง ส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษา ระดับประถมศึกษาและไม่รู้หนังสือ มีอาชีพหลัก คือ ทำการเกษตร รับจ้าง และค้าขาย มีรายได้อยู่ในช่วง 1,001- 5,000 บาท ต่อเดือน

5) โปรแกรมการศึกษา เปิดสอนศาสนาอย่างเดียวและศาสนาควบคู่อาชีพ วิชาที่เปิดสอนในทุกสถาบันศึกษาปอเนาะ ได้แก่ อัลกุรอาน ส่วนวิชาอื่นๆ มีการสอนในสัดส่วนที่ต่างกันขึ้นอยู่กับความสามารถของโต๊ะครูและความต้องการของผู้เรียน

6) งบประมาณ เฉลี่ยงบประมาณที่ใช้ในการจัดการศึกษาในรอบปีที่ผ่านมา (หลังจากจดทะเบียนในปี พ.ศ.2547 ถึงปี พ.ศ.2549) เท่ากับ 59,335.14 บาท งบประมาณส่วนใหญ่ได้จากรัฐบาล ส่วนแหล่งที่มาอื่นของงบประมาณได้จากเงินบริจาค (ร้อยละ 32.7) หารายได้ด้วยตนเอง (ร้อยละ 22.1) ค่าธรรมเนียมการศึกษา (ร้อยละ 5.3) และมูลนิธิการกุศล (ร้อยละ 2.5)

7) อาคารสถานที่ อาคารเรียนโดยเฉลี่ยมีเท่ากับ 1 หลัง มีจำนวนปอเนาะหรือที่พักของผู้เรียนเฉลี่ย 21 หลัง มีห้องน้ำชายเฉลี่ย 2 ห้อง ห้องน้ำหญิงเฉลี่ย 1 ห้อง และมีอาคารอื่นๆ ประกอบ ได้แก่ ห้องน้ำชั่วคราว ศาลาละหมาด สำนักงาน และโรงอาหาร

ตาราง 1 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานความรู้ที่สอนในสถาบันการศึกษาปอเนาะตามความเห็นของ
โต๊ะครูและผู้ช่วย (n = 296) และผู้เรียน (n = 1,480)

ความรู้ที่สอนในสถาบันศึกษาปอเนาะ	โต๊ะครูและผู้ช่วย			ผู้เรียน		
	\bar{x}	S.D.	ระดับ	\bar{x}	S.D.	ระดับ
1. เป็นความรู้ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้	4.49	.777	มาก	4.18	.962	มาก
2. เป็นความรู้พื้นฐานทางศาสนาที่จำเป็นต้องศึกษา	4.60	.747	มากที่สุด	4.40	.961	มาก
3. เป็นความรู้ที่ทันต่อยุคสมัย	3.57	1.01	มาก	3.39	1.07	ปานกลาง
4. เป็นความรู้ที่ถ่ายทอดมาจากโต๊ะครูโดยตรงจากรุ่นสู่รุ่น	4.25	.893	มาก	4.14	.979	มาก
5. เป็นความรู้ที่สามารถนำไปใช้เป็นพื้นฐานในการศึกษาต่อด้วยตนเองได้	4.05	.910	มาก	3.87	1.06	มาก
6. เป็นความรู้ที่ได้จากอัล-กรุอันและอัลสุหนะฮฺ	4.69	.682	มากที่สุด	4.59	.736	มากที่สุด
7. ใช้ตำราปฐมภูมิของมัซฮับชาฟีอี	4.55	.882	มากที่สุด	4.46	.917	มาก
8. ใช้ตำราปฐมภูมิของมัซฮับฮานาฟี	1.88	1.09	น้อย	1.83	1.14	น้อย
9. ใช้ตำราปฐมภูมิของมัซฮับมาลิกีย	1.84	1.04	น้อย	1.79	1.07	น้อย
10. ใช้ตำราปฐมภูมิของมัซฮับฮัมบาลีย	1.87	1.05	น้อย	1.79	1.09	น้อย
11. เป็นความรู้ที่ได้จากตำราปฐมภูมิของอุศูลฟิกฮฺ	3.23	1.30	ปานกลาง	3.09	1.37	ปานกลาง
12. เป็นความรู้ที่ได้จากตำราปฐมภูมิของอุศูลหะดีษ	3.26	1.27	ปานกลาง	3.27	1.36	ปานกลาง
13. เป็นความรู้ที่ได้จากตำราปฐมภูมิของอุศูลตัฟซีร	3.35	1.30	ปานกลาง	3.27	1.40	ปานกลาง

1.3 สภาพและปัญหาการจัดการศึกษา

1) ระบบย่อยทางเป้าหมาย สถาบันศึกษาปอเนาะมีเป้าหมายสูงสุด คือ เน้นให้ผู้เรียนมีความศรัทธา มีความรู้ และสามารถปฏิบัติตนตามแนวทางอัลกรุอันและอัลสุหนะฮฺ เป้าหมายดังกล่าวนี้ได้ถูกกำหนดโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนนอกจากนี้ สถาบันศึกษาปอเนาะได้ใช้ทั้งปรัชญาเชิงอนุรักษนิยมและปฏิรูปนิยมในการจัดการศึกษา

2) ระบบย่อยทางเทคโนโลยี สถาบันศึกษาปอเนาะส่วนใหญ่ใช้วิธีการสอนแบบบรรยายและท่องจำ มีการใช้วิธีการสอนแบบศึกษาด้วยตนเองอยู่บ้าง ส่วนการประเมินผลจะใช้วิธีการให้ท่องจำบทเรียนที่ผ่านมาก่อนจะศึกษาบทเรียนใหม่ การให้สอนแทนโต๊ะครู (มูฏอลอเอะฮฺ)¹ การสอบข้อเขียน และการทำกิจกรรมกลุ่ม สื่อที่ใช้ในการสอนส่วนใหญ่เป็นหนังสือ ตำรา หรือ กิตาบ โดยเน้นการใช้ตำราปฐมภูมิของมัซฮับชาฟีอี ในบางสถาบันศึกษาปอเนาะได้มีการใช้รูปภาพ แผนภูมิ สื่อมัลติมีเดีย

และอินเทอร์เน็ต ส่วนความรู้ที่จัดให้แก่ผู้เรียน พบว่าทั้งโต๊ะครูและผู้เรียนมีความเห็นสอดคล้องกันว่า สถาบันศึกษาปอเนาะมุ่งเน้นการสอนความรู้พื้นฐานศาสนาที่มุสลิมจำเป็นต้องศึกษา ซึ่งเป็นความรู้ที่มีฐานที่มาจากอัลกรุอันและอัลสุหนะฮฺตามแนวทางของสำนักคิดชาฟีอี อีกทั้งยังเป็นความรู้ที่มีการถ่ายทอดมาจากโต๊ะครูโดยตรงจากรุ่นสู่รุ่น ความรู้ดังกล่าวนี้ สามารถที่จะนำไปใช้เป็นพื้นฐานในการศึกษาต่อด้วยตนเองและยังสามารถนำไปในชีวิตประจำวันได้ (ตาราง 1)

3) ระบบย่อยทางจิตวิทยา ภาวะผู้นำสถาบันศึกษาปอเนาะมีรูปแบบที่ผสมผสานระหว่างผู้นำแบบเสรีนิยม แบบประชาธิปไตย และแบบเผด็จการ นอกจากนี้โดยภาพรวมแล้วทั้งโต๊ะครูและผู้เรียนต่างมีทัศนคติที่เป็นบวกต่อการดำเนินงานของสถาบันศึกษาปอเนาะ เช่น ในเรื่องเกี่ยวกับการจัดการศึกษา ทั้งโต๊ะครูและผู้เรียนมองว่า การศึกษาในสถาบันศึกษาปอเนาะเป็นการศึกษาที่มีระเบียบกฎเกณฑ์ เป็นการศึกษาที่ไม่

¹ภาษามลายูถิ่นปัตตานี (Pattani Dialect)

ตาราง 2 ค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานทัศนคติของโต๊ะครูและผู้ช่วยโต๊ะครู (n = 296) และผู้เรียน (n = 1,480) ที่มีต่อด้านการจัดการศึกษา ด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจ

ทัศนคติด้านต่าง ๆ	โต๊ะครูและผู้ช่วย			ผู้เรียน		
	\bar{x}	S.D.	ระดับ	\bar{x}	S.D.	ระดับ
ด้านการจัดการศึกษา						
1. การศึกษาในสถาบันศึกษาปอเนาะเป็นการศึกษาที่มีระเบียบกฎเกณฑ์	4.51	.996	มากที่สุด	4.22	1.26	มาก
2. การศึกษาในสถาบันศึกษาปอเนาะเป็นการศึกษาที่ไม่ล่าช้าและเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย	4.47	.817	มาก	4.18	1.08	มาก
3. ผู้ที่ศึกษาในสถาบันศึกษาปอเนาะส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นผู้ด้อยโอกาส	3.89	1.24	มาก	3.78	1.38	มาก
4. การศึกษาในสถาบันศึกษาปอเนาะสามารถพัฒนาผู้เรียนได้อย่างเต็มศักยภาพ	3.77	.956	มาก	3.68	.970	มาก
5. การศึกษาในสถาบันศึกษาปอเนาะให้เสรีภาพในการเลือกเรียนและปฏิบัติได้อย่างเต็มที่	3.65	1.09	มาก	3.49	1.12	ปานกลาง
ค่าเฉลี่ยรวม	4.01	.646	มาก	4.01	.765	มาก
ด้านสังคม						
6. การศึกษาในสถาบันศึกษาปอเนาะไม่ได้เป็นสาเหตุสำคัญของการเกิดปัญหาความไม่สงบในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้	4.80	.690	มากที่สุด	4.61	1.02	มากที่สุด
7. การศึกษาในสถาบันศึกษาปอเนาะสามารถอนุรักษ์ความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนได้อย่างแท้จริง	4.17	.858	มาก	3.95	1.05	มาก
8. ผู้ที่จบการศึกษาจากสถาบันการศึกษาปอเนาะมีบทบาทในการชี้นำชุมชน	4.19	.857	มาก	3.97	1.03	มาก
9. การศึกษาในสถาบันศึกษาปอเนาะเป็นระบบที่ไม่สร้างความแปลกแยกขึ้นในสังคม	4.42	.987	มาก	4.20	1.17	มาก
10. การศึกษาในสถาบันศึกษาปอเนาะเป็นระบบที่ส่งเสริมให้สังคมสงบสุขและสมานฉันท์	4.51	.746	มาก	4.15	1.01	มาก
ค่าเฉลี่ยรวม	4.40	.564	มาก	4.16	.694	มาก
ด้านเศรษฐกิจ						
11. การศึกษาในสถาบันศึกษาปอเนาะส่งเสริมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียง	4.26	.881	มาก	4.00	.981	มาก
12. การศึกษาในสถาบันศึกษาปอเนาะสามารถสร้างผู้เรียนให้สามารถออกไปประกอบอาชีพในสังคมได้	3.72	1.44	มาก	3.70	1.40	มาก
13. การศึกษาในสถาบันศึกษาปอเนาะไม่ได้เป็นสาเหตุที่ทำให้สังคมเกิดความยากจน	4.41	.947	มาก	4.34	1.09	มาก

ตาราง 2 ค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานทัศนคติของโต๊ะครูและผู้ช่วยโต๊ะครู (n = 296) และผู้เรียน (n = 1,480) ที่มีต่อด้านการจัดการศึกษา ด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจ (ต่อ)

ทัศนคติด้านต่าง ๆ	โต๊ะครูและผู้ช่วย			ผู้เรียน		
	\bar{x}	S.D.	ระดับ	\bar{x}	S.D.	ระดับ
ด้านเศรษฐกิจ						
14. การศึกษาในสถาบันศึกษาพอเหมาะสามารถดำเนินการได้ แม้ประเทศจะประสบกับปัญหาทางเศรษฐกิจ	3.77	1.11	มาก	3.55	1.13	มาก
15. สถาบันศึกษาพอเหมาะมีบทบาทสำคัญต่อการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้	3.56	1.10	มาก	3.41	1.15	ปานกลาง
ค่าเฉลี่ยรวม	3.99	.616	มาก	3.77	.640	มาก
ค่าเฉลี่ยรวมทั้ง 3 ด้าน	4.12	.486	มาก	3.92	.534	มาก

ล้าหลังและเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย ในด้านสังคม มองว่าการศึกษาในสถาบันศึกษาพอเหมาะสามารถอนุรักษ์ความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนได้อย่างแท้จริง ส่วนในด้านเศรษฐกิจก็มองว่า การศึกษาในสถาบันศึกษาพอเหมาะเป็นการส่งเสริมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ดังตาราง 2

4) ระบบย่อยโครงสร้างองค์การ สถาบันศึกษาพอเหมาะส่วนใหญ่มีโครงสร้างการบริหารแบบรวมศูนย์อำนาจโดยมีโต๊ะครูทำหน้าที่หลักในการบริหารจัดการและตัดสินใจ และอาจมีผู้ช่วยโต๊ะครูทำหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมาย นอกจากนี้ มีการแต่งตั้งกรรมการสถาบันศึกษาพอเหมาะโดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ

5) ระบบย่อยด้านการจัดการ

(1) การกำหนดจุดมุ่งหมาย สถาบันศึกษาพอเหมาะมีการกำหนดจุดมุ่งหมายการจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นความรู้พื้นฐานทางด้านศาสนาเป็นหลัก โดยมีโต๊ะครูเป็นผู้กำหนด อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่ประสบ คือ ผู้ปฏิบัติไม่ได้ตระหนักถึงความสำคัญและไม่ได้ทำตามจุดมุ่งหมายที่กำหนด จุดมุ่งหมายไม่ชัดเจน จุดมุ่งหมายยากเกินไปจนไม่สามารถดำเนินการได้

(2) การวางแผน สถาบันศึกษาพอเหมาะได้มีการจัดทำแผนการจัดการศึกษาในรูปของแผนปฏิบัติการประจำปี และได้มีการปรับแผนตามความ

เหมาะสมในการปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่ประสบในการจัดทำแผนการศึกษาของสถาบัน คือ แผนที่กำหนดไม่สอดคล้องกับเวลา ไม่สามารถปฏิบัติได้จริง และไม่มี การกำหนดแผนงานและโครงการที่ชัดเจน

(3) การจัดทรัพยากร สถาบันศึกษาพอเหมาะส่วนใหญ่มีแหล่งที่มาของงบประมาณจากการหารายได้ด้วยตนเอง นอกเหนือจากการรับความช่วยเหลือจากรัฐบาลและเงินบริจาคภายในประเทศ และส่วนใหญ่มีการวางแผนการใช้งบประมาณ อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่ประสบ คือ มีงบประมาณและบุคลากรไม่เพียงพอ

(4) การจัดองค์กร โครงสร้างการบริหารของสถาบันศึกษาพอเหมาะถูกกำหนดโดยโต๊ะครู สถาบันศึกษาพอเหมาะบางแห่งไม่มีการกำหนดคณะกรรมการบริหารสถาบัน ส่วนสถาบันที่มีการกำหนดคณะกรรมการบริหารสถาบันจะประกอบด้วย โต๊ะครูและผู้ช่วยโต๊ะครู คณะกรรมการมัชยิด ผู้นำท้องถิ่น อีหม่าม ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ชาวบ้าน ญาติโต๊ะครู ศิษย์เก่า และผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่ประสบ คือ การกำหนดโครงสร้างไม่มีความชัดเจน

(5) การดำเนินงาน โต๊ะครูเป็นผู้บริหารหรือเป็นผู้ตัดสินใจหลัก แต่ก็ได้มีการมอบอำนาจให้กับ ผู้ช่วยโต๊ะครูอยู่บ้าง ภารกิจที่โต๊ะครูทำมีความหลากหลาย ขึ้นอยู่กับเป้าหมายหรือเจตนาสูงสุดของสถาบัน โดยทั่วไปแล้ว สถาบันศึกษาพอเหมาะมีการดำเนินงานที่

ตาราง 3 จำนวนและร้อยละความพึงพอใจของโต๊ะครูและผู้ช่วยโต๊ะครูที่มีต่อสถาบันศึกษาปอเนาะในด้านต่าง ๆ

(n = 296)

	ความพึงพอใจ							
	น้อย		ปานกลาง		มาก		จำนวนผู้ตอบ	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1. อัตราค่าตอบแทนที่ได้รับ	167	57.4	100	34.4	24	8.2	291	100
2. ผลสัมฤทธิ์ ของนักเรียน	21	7.2	158	53.9	114	38.9	293	100
3. สถานภาพทางสังคม	23	7.8	190	64.6	81	27.6	294	100
4. กระบวนการจัดการศึกษา	28	9.6	167	57.0	98	33.4	293	100
5. ระบบสาธารณูปโภค (เช่น ไฟฟ้า ประปา)	137	46.8	128	43.7	28	9.6	293	100

ตาราง 4 ค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานความพึงพอใจของผู้เรียนที่มีต่อสถาบันศึกษาปอเนาะในด้านต่าง ๆ

ความพึงพอใจของนักเรียนต่อการจัดการศึกษา	\bar{x}	S.D.	ระดับ
ด้านสภาพแวดล้อม			
1) การให้ความช่วยเหลือของชุมชนต่อโรงเรียน	3.53	1.07	มาก
2) สิ่งแวดล้อมรอบโรงเรียน	3.44	1.09	ปานกลาง
3) แหล่งเรียนรู้ในชุมชน	3.40	1.09	ปานกลาง
รวมค่าเฉลี่ยด้านสภาพแวดล้อม	3.45	.883	ปานกลาง
ด้านปัจจัยนำเข้า			
1) ความรู้ความสามารถทางวิชาการของครู	4.07	1.04	มาก
2) เนื้อหาวิชาที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอน	3.94	.977	มาก
3) รูปแบบการจัดการเรียนการสอน	3.85	1.00	มาก
4) สวัสดิการต่างๆ ที่โรงเรียนจัดให้	3.13	1.18	ปานกลาง
5) สถานที่เรียน หรือที่พัก	3.07	1.29	ปานกลาง
รวมค่าเฉลี่ยด้านปัจจัยนำเข้า	3.61	.809	มาก
กระบวนการจัดการศึกษา			
1) เทคนิควิธีที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอน	3.72	1.02	มาก
2) วิธีการประเมินผล	3.37	1.16	ปานกลาง
3) การใช้สื่อการสอนที่เหมาะสม	3.47	1.12	มาก
รวมค่าเฉลี่ยด้านกระบวนการจัดการศึกษา	3.51	.885	มาก
ด้านปัจจัยนำออก			
1) ความสามารถในการประกอบอาชีพ	3.48	1.09	ปานกลาง
2) การยอมรับของชุมชนต่อความรู้ที่ได้จากการศึกษา	4.04	1.01	มาก
3) การนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อสังคม	4.26	.965	มาก
รวมค่าเฉลี่ยด้านปัจจัยนำออก	3.92	.831	มาก
รวมค่าเฉลี่ยทั้ง 4 ด้าน	3.62	.715	มาก

เกี่ยวข้อง คือ การสอนกิตาบ² แบบดั้งเดิม การสอนตามชุมชน การร่วมมือกับศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนในการจัดสอนภาษาไทยและวิชาชีพ การดูแลและอบรมผู้เรียน การปฏิบัติตามแผนงบประมาณ การดำเนินงานตามมติที่ประชุม การประชุมประเมินบุคลากร การจัดขอสนับสนุนงบประมาณจากชุมชน และการประสานงานกับหน่วยงานภายนอก อย่างไรก็ตาม ปัญหาหลักที่ประสบในการดำเนินงานของสถาบันศึกษาปอเนาะ คือ การไม่เปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

(6) การควบคุมงาน โต๊ะครูเป็นผู้ทำหน้าที่หลักในการควบคุมงานที่ดำเนินโดยสถาบันศึกษาปอเนาะ อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่ประสบ คือ ขั้นตอนการควบคุมงานไม่ชัดเจนและการประเมินผลการปฏิบัติงานมีไม่ต่อเนื่อง

1.4 ผลผลิตทางการศึกษา

ผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากสถาบันศึกษาปอเนาะส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเป็นผู้สอนประจำศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด (ตาดีกา) (ร้อยละ 34.0) เป็นผู้ช่วยโต๊ะครู (ร้อยละ 24.2) เป็นกรรมการมัสยิด (ร้อยละ 17.7) เปิดปอเนาะ (ร้อยละ 12.1) และเป็นครูโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม (ร้อยละ 11.9) โต๊ะครูและผู้ช่วยโต๊ะครูมีความพึงพอใจต่อผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน ต่อสถานภาพทางสังคมของพวกตนเอง และต่อกระบวนการจัดการศึกษาอยู่ในระดับปานกลาง และมีความพึงพอใจต่อค่าตอบแทนที่ได้รับและระบบสาธารณสุขโรคที่มีอยู่ในระดับน้อย (ตาราง 3) ส่วนผู้เรียนมีความพึงพอใจต่อบัณฑิตเข้ากระบวนการจัดการศึกษา และผลผลิต อยู่ในระดับมาก ยกเว้นสภาพแวดล้อมซึ่งมีความพึงพอใจอยู่ในระดับปานกลาง (ตาราง 4)

1.5 ความต้องการในการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะ

โต๊ะครูและผู้ช่วยโต๊ะครูส่วนใหญ่ต้องการให้สถาบันศึกษาปอเนาะมีสถานภาพเป็นแบบเดิม (ร้อยละ 66.9) เป็นปอเนาะสมัยใหม่ (สอนศาสนาควบคู่สามัญแต่ยัง

เป็นสถาบันศึกษาปอเนาะอยู่) (ร้อยละ 21.0) เป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม (ร้อยละ 9.9) และอื่นๆ ได้แก่ ศาสนาคู่อาชีพ และมีการเน้นตั้งฟิสิกส์อู่อาน (ร้อยละ 2.2)

ความจำเป็นห้าอันดับแรกของปัญหาที่มีความสำคัญสูงสุดที่ต้องการให้แก้ไขอย่างเร่งด่วนตามทัศนะของโต๊ะครูและผู้ช่วยโต๊ะครู คือ ด้านงบประมาณ อาคารเรียน อาคารที่พักของผู้เรียน ห้องน้ำและห้องส้วม ความปลอดภัยและความสงบสุข ส่วนปัญหาที่ต้องการให้ได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วนตามทัศนะของผู้เรียนห้าอันดับแรก ได้แก่ สถานการณ์ความไม่สงบ ห้องน้ำและห้องส้วม งบประมาณ อาคารเรียน และที่พักของผู้เรียน

2 แนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

จากการประมวลข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามและการสัมภาษณ์ ตลอดจนการประชุมผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อพิจารณาร่างแนวทางการศึกษา และการประชุมผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อยืนยันและให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับแนวทางการศึกษาได้ข้อสรุป ดังนี้

2.1 แนวทางการพัฒนาด้านสภาพแวดล้อม

ใช้หลัก “เข้าใจ” “เข้าถึง” และ “พัฒนา” ในการจัดการศึกษา

ที่เกี่ยวกับสถาบันศึกษาปอเนาะ เร็ยรู้ และเข้าใจในธรรมเนียมนิยมและประเพณีปฏิบัติของสังคมสถาบันศึกษาปอเนาะ จัดทำเว็บไซต์ประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการดำเนินการจัดการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับสถาบันศึกษาปอเนาะ ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาการบริหารจัดการสถาบันศึกษาปอเนาะ พัฒนาสถาบันศึกษาปอเนาะให้เป็นแหล่งเรียนรู้วิทยาการอิสลามในชุมชน ร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนากิจกรรมการดำเนินงานของสถาบันศึกษาปอเนาะ จัดให้มีหน่วยประสานงานชุมชนประจำสถาบันศึกษาปอเนาะ ส่งเสริมการมีอาชีพให้กับประชาชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ภายใต้โครงการหนึ่งสถาบันศึกษาปอเนาะหนึ่งผลิตภัณฑ์

²ตำราทางศาสนาที่เขียนเป็นภาษาอาหรับหรือมลายู (ยาวี)

2.2 แนวทางการพัฒนาด้านปัจจัยนำเข้า

กำหนดให้มีค่าตอบแทนในรูปแบบเงินเดือนประจำให้แก่โต๊ะครูและผู้ช่วยโต๊ะครู จัดให้มีสวัสดิการต่างๆ ให้แก่โต๊ะครูและผู้ช่วยโต๊ะครูเหมือนข้าราชการ ส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้บริหาร (โต๊ะครู) ศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น ส่งเสริมและสนับสนุนให้โต๊ะครูได้เรียนรู้และฝึกประสบการณ์เพิ่มด้านการบริหารจัดการและเทคโนโลยี สนับสนุนเงินอุดหนุนผู้เรียนที่ศึกษาอยู่ในสถาบันศึกษาปอเนาะเป็นรายหัว สนับสนุนทุนการศึกษาแก่ผู้เรียนที่กำลังยากจน และผู้สูงอายุ สนับสนุนและส่งเสริมวิชาชีพในสถาบันศึกษาปอเนาะ จัดดำเนินการสอนแบบสองระบบ (ศาสนาควบคู่สามัญ) แต่ยังคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของระบบดั้งเดิมของสถาบันศึกษาปอเนาะ สนับสนุนงบประมาณด้านการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่องตามความจำเป็นและสอดคล้องกับสภาพที่เป็นจริง โดยคำนึงถึงจำนวนผู้เรียนเป็นหลัก สนับสนุนงบประมาณเพื่อการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคและอาคารสถานที่ตามความเหมาะสม จัดทำโครงการพัฒนาสถาบันศึกษาปอเนาะเพื่อเป็นแหล่งศึกษาที่น่าอยู่และมีความปลอดภัย ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านการอนามัยและความเป็นอยู่ที่ดีให้แก่ทั้งสมาชิกของสถาบันศึกษาปอเนาะ

2.3 แนวทางการพัฒนาด้านการจัดการศึกษา

การพัฒนาด้านเป้าหมาย โดยการให้ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมาย กำหนดเป้าหมายให้มีความชัดเจนและง่ายต่อการปฏิบัติ จัดสร้างเครือข่ายระหว่างสถาบันศึกษาปอเนาะเพื่อร่วมแลกเปลี่ยนแนวคิดในการกำหนดเป้าหมายและยุทธศาสตร์ที่จะทำให้เป้าหมายเป็นจริงในทางปฏิบัติ จัดประชาสัมพันธ์เป้าหมายของสถาบันศึกษาปอเนาะให้สังคมได้รับรู้โดยผ่านสื่อต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุชุมชน โทรทัศน์ และอินเทอร์เน็ต เป็นต้น นิเทศติดตามความสำเร็จในการดำเนินงานสู่เป้าหมายที่กำหนด

การพัฒนาด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรมทางการศึกษา โดยการจัดอบรมสัมมนาด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยีทางการศึกษา ส่งเสริมและสนับสนุนให้สถาบัน

ศึกษาปอเนาะผลิตสื่อการสอนที่สามารถนำไปใช้ในการเรียนการสอนได้จริง ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการใช้คอมพิวเตอร์เพื่อการเรียนการสอนด้านศาสนาและทั่วไป กำหนดรายวิชาที่เปิดสอนให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน สนับสนุนงบประมาณเพื่อการจัดซื้อสื่อการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมในสถาบันศึกษาปอเนาะที่มีความพร้อม

การพัฒนาด้านจิตวิทยา โดยการจัดกิจกรรมเผยแพร่ผลงานหรือกิจกรรมวิชาการเพื่อให้สังคมได้เรียนรู้และเข้าใจธรรมชาติของระบบการเรียนการสอนในสถาบันศึกษาปอเนาะ จัดให้มีรายการวิทยุโทรทัศน์โดยเชิญโต๊ะครูแต่ละสถาบันศึกษาออกอากาศเพื่อให้สาธารณชนได้รับทราบข้อมูลสารสนเทศเกี่ยวกับสถาบันศึกษาปอเนาะ จัดอบรมเกี่ยวกับเทคนิคการเป็นผู้นำองค์กรและการคิดสร้างสรรค์ตามมโนทัศน์อิสลาม จัดส่งผู้เรียนไปอ่านคัมภีระฮุ (บรรยายธรรม) ที่มีสยิดในทุกวันศุกร์ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน ส่งเสริมและสนับสนุนโปรแกรมหรือโครงการต่างๆ ที่มุ่งปลูกฝังความรัก ความสามัคคี และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

การพัฒนาโครงสร้างองค์การ โดยการจัดระบบโครงสร้างการบริหารและการดูแลสถาบันศึกษาปอเนาะให้มีความชัดเจนและสามารถปฏิบัติได้จริง กำหนดขอบข่ายและภาระงานของผู้บริหารปอเนาะให้ชัดเจน จัดให้มีคณะกรรมการควบคุมดูแลการบริหารจัดการของสถาบันศึกษาปอเนาะให้ขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมายที่กำหนดตามโครงสร้างการบริหารจัดการ จัดโครงสร้างองค์การให้เป็นระบบเครือข่ายที่สามารถช่วยเหลือและเกื้อหนุนต่อกัน กำหนดโครงสร้างองค์การในรูปแบบขององค์กรคณะบุคคลหรือคณะกรรมการสถาบันศึกษาปอเนาะ

พัฒนาระบบการจัดการด้านจุดมุ่งหมาย โดยการกำหนดจุดมุ่งหมายทั่วไปและจุดมุ่งหมายเฉพาะที่สามารถปฏิบัติได้จริงและวางอยู่บนรากฐานของศาสนา ใช้หลักศาสนาในการโน้มน้าวและจูงใจให้ผู้ปฏิบัติได้ตระหนักถึงความสำคัญและผลตอบแทนที่จะได้รับจากการดำเนินงานเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมาย กำหนดให้มีธรรมนูญ

สถาบันศึกษาปอเนาะ กำหนดให้มีตัวชี้วัด (KPI) ความสำเร็จในการดำเนินงานตามจุดมุ่งหมายที่กำหนด

การพัฒนาระบบการจัดการด้านการวางแผน โดยการจัดทำแผนปฏิบัติงานการจัดการศึกษาทั้งในระยะสั้นและระยะยาวเป็นลายลักษณ์อักษร ให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น ผู้นำชุมชน ผู้ปกครองนักเรียน องค์กรการบริหารส่วนตำบล เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาสถาบันศึกษาปอเนาะ จัดทำแผนการจัดการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นและสามารถปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสมเมื่อนำไปปฏิบัติจริง ดำเนินการประเมินและติดตามผล และนำผลการประเมินมาใช้ในการปรับปรุงพัฒนา จัดให้มีระบบจูงใจตอบแทนเพื่อทำให้มีการขับเคลื่อนตามแผนจัดทำแผนการใช้จ่ายเงินแต่ละปี จัดทำแผนการรับการบริหารจัดการเพื่อการบริหารจัดการสถาบันศึกษาปอเนาะ

การพัฒนาระบบการจัดการด้านการจัดทรัพยากร โดยการจัดกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้ เช่น อบรมอาชีพให้กับผู้เรียน สนับสนุนอุปกรณ์และวัสดุที่จำเป็นในการประกอบอาชีพเพื่อให้สามารถดำเนินการด้วยตัวเองได้ จัดให้ความรู้เรื่องการบริหารงบประมาณอย่างมีประสิทธิภาพ จัดตั้งกองทุนร่วมระหว่างสถาบันศึกษาปอเนาะเพื่อการยืมเงินหรือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จัดให้มีระบบ**วากัฟ**³ เพื่อช่วยเหลือทางการเงินแก่สถาบันศึกษาปอเนาะ ส่งเสริมการนำผลผลิตที่ได้จากสถาบันศึกษาปอเนาะไปจำหน่ายในท้องตลาด ส่งเสริมสนับสนุนให้มีการเปิดสอนวิชาชีพที่หลากหลายเพื่อสร้างงานและอาชีพให้กับผู้ที่ศึกษาอยู่ในสถาบันศึกษาปอเนาะ

การพัฒนาระบบการจัดการด้านการจัดองค์การ โดยการจัดตั้งคณะกรรมการสถาบันศึกษาปอเนาะเพื่อทำหน้าที่ในการเสนอแนะแนวทางการกำหนดโครงสร้างการบริหารที่มีความเหมาะสม จัดตั้งเครือข่ายเพื่อประสานงานระหว่างปอเนาะ กำหนดบทบาทหน้าที่ที่สามารถปฏิบัติได้จริงและไม่ซ้ำซ้อน จัดอบรมให้ความรู้แก่ผู้บริหารและคณะกรรมการทุกปีอย่างต่อเนื่อง

การพัฒนาระบบการจัดการด้านการดำเนินงาน โดยการประสานร่วมมือกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานของสถาบันศึกษาปอเนาะ คำนึงถึงความแตกต่างของแต่ละสถาบันศึกษาปอเนาะ ทั้งนี้ เพื่อมุ่งสนองตอบต่อความต้องการที่แท้จริง ใช้วิธีการตัดสินใจแบบมีส่วนร่วมหรือระบบชูรอในการร่วมตัดสินใจดำเนินงาน ประสานงานกับองค์กรชุมชน เช่น องค์กรการบริหารส่วนตำบล องค์กรบริหารส่วนจังหวัด หรือจังหวัด เพื่อการสนับสนุนกิจกรรมของสถาบันศึกษาปอเนาะ ดำเนินงานในรูปของคณะกรรมการสถาบันศึกษาปอเนาะ

การพัฒนาระบบการจัดการด้านการควบคุมงาน โดยการจัดให้มีรูปแบบและขั้นตอนการประเมิน และการควบคุมงานให้มีความชัดเจน พร้อมทั้งปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ จัดให้มีผลรางวัลสำหรับผู้ที่มีผลการปฏิบัติงานที่เป็นเลิศเพื่อเป็นแบบอย่างและแรงจูงใจ กำหนดเกณฑ์การประเมินที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพที่เป็นจริงของสถาบันศึกษาปอเนาะ เผยแพร่ผลการประเมินสู่สาธารณะ จัดทำแบบรายงานผลการประเมินรายปี ตั้งผู้ทรงคุณวุฒิด้านศาสนาเพื่อทำการประเมินผลเป็นรายปี

2.4 แนวทางและมาตรการดำเนินงานด้านปัจจัยนำออก

กำหนดมาตรฐานและตัวชี้วัดด้านความรู้สำหรับผู้เรียนในแต่ละระดับ จัดให้มีการสอบเทียบระดับความรู้อิสลามศึกษา จัดให้มีเครือข่ายผู้สำเร็จการศึกษาจากสถาบันศึกษาปอเนาะเพื่อการพัฒนาตนเองและสังคมอย่างต่อเนื่อง จัดอบรมเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับอาชีพแก่ผู้เรียนเพื่อให้สามารถนำไปใช้ในการประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ ส่งเสริมและสนับสนุนบทบาทของผู้ที่สำเร็จจากสถาบันศึกษาปอเนาะให้มีโอกาสในการพัฒนาชุมชน สนับสนุนค่าตอบแทนแก่โต๊ะครูและผู้ช่วยโต๊ะครูตามความเหมาะสมและแตกต่างจากค่าตอบแทนที่ให้แก่นักเรียนอิสลามประจำมัสยิด

³การสละหรือการบริหารทรัพย์โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ประโยชน์เชิงสาธารณกุศล แต่ตัวทรัพย์นั้นจะคงถาวร

(ตาดีกา) ส่งเสริมให้โต๊ะครูหรือผู้ช่วยโต๊ะครูได้พัฒนาตนเองด้วยการได้รับทุนศึกษาต่อที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา จัดให้มีสวัสดิการที่จำเป็น เช่น ค่ารักษาพยาบาล ค่าศึกษาของบุตร แก่โต๊ะครูและผู้ช่วยโต๊ะครู กำหนดวุฒิทางศาสนาของโต๊ะครู

2.5 เงื่อนไขความสำเร็จ

- 1) ไม่ทำลายอัตลักษณ์ของสถาบันศึกษาปอเนาะ
- 2) ตอบสนองต่อความต้องการของสถาบันศึกษาปอเนาะ
- 3) สนับสนุนงบประมาณเพื่อการพัฒนาที่สอดคล้องกับสภาพที่เป็นจริง
- 4) มีความบริสุทธิ์ใจในการพัฒนา

การอภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัย มีประเด็นสำคัญที่สามารถนำมาอภิปรายผลได้ ดังนี้

1. สภาพแวดล้อมภายนอก

ผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกชี้ให้เห็นว่าสถาบันศึกษาปอเนาะส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในเขตชุมชนชนบทที่มีความเป็นอยู่ทางสังคมที่มีความสงบสุข และสมาชิกของชุมชนประกอบอาชีพเกษตรกร ดังที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกล่าวว่า

“...เดิมนั้น โต๊ะครู (ผู้รู้) เป็นผู้บุกเบิกโดยได้เลือกทำเลที่เป็นป่าหรือไม้ที่หนา หรือที่โล่งๆ ซึ่งเป็นที่ๆ ไม่มีหมู่บ้าน ... นอกจากการอุทิศชีวิตเพื่อการสอนศาสนาแล้ว โต๊ะครูยังได้ทำการเกษตร สอนการตัดต้ายาง สอนปลูกยาง สอนขุดบ่อน้ำ สอนทำนา สอนทำไร่ สอนทุกอย่างเท่าที่มีความรู้...ปอเนาะทำให้เกิดชุมชนขึ้นมา ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างในหลายๆ ชุมชนที่เกิดขึ้นในละแวกบริเวณรอบๆ ปอเนาะ ซึ่งได้ก่อตั้งมาประมาณห้าสิบกว่าปีที่แล้ว”

การที่สังคมรอบๆ ปอเนาะมีความสงบสุขนั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นเพราะการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสถาบันศึกษาปอเนาะกับชุมชน ดังคำสะท้อนของผู้ให้ข้อมูล

สำคัญที่ว่า

“การปฏิบัติสู่ชุมชนสัมพันธ์มีมากมาย อย่างเช่น ร่วมละหมาดญามาซะฮฺ (ละหมาดศพ) กินเหนียว (งานเลี้ยง) ร่วมทำบุญ ซึ่งโต๊ะครูจะเป็นผู้นำโต๊ะปาเก⁴ (ผู้เรียน) ไปร่วม และ ...ในเรื่องที่เกี่ยวกับชุมชนนั้น ชุมชนจะให้ความร่วมมือกับปอเนาะเป็นอย่างดี เพราะโต๊ะครูเป็นเสมือนครูผู้สอนและเป็นพ่อ”

และดังที่โมหัมมัด อับดุลกาเดร์ (ม.ป.ป., 204)

ได้กล่าวถึงบทบาทด้านชุมชนสัมพันธ์ของโต๊ะครูว่า โต๊ะครูได้ร่วมและช่วยในพิธีกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็งานศพ งานขึ้นบ้านใหม่ งานสร้างมัสยิด งานแต่งงาน ตลอดจนงานร่วมแรงพัฒนา โต๊ะครูจึงมีความสัมพันธ์กับชาวบ้านใกล้ชิดเคียงอย่างสนิทสนมและเคารพนับถือกัน นอกจากนี้ความสงบสุขดังกล่าวนี้ อาจเกิดจากการที่โต๊ะครูนอกจากจะทำหน้าที่หลักในการสอนแล้ว ยังมีหน้าที่ในการให้คำแนะนำและชี้แนะสังคม เป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับและเป็นที่ยอมรับของทั้งนี้ เพราะโต๊ะครูเป็นผู้รู้ ยิ่งไปกว่านั้น อิสลามถือว่าผู้รู้เป็นทายาทของบรรดาเราะฮูลศ็อลย ดังนั้น โต๊ะครูจึงเป็นผู้ที่ได้รับการเชิดชูเกียรติและเป็นที่ยอมรับนับถือเป็นอย่างมาก

ส่วนการที่ชุมชนส่วนใหญ่จัดให้ปัญหาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมด้านสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ซึ่งได้ปะทุเมื่อปี พ.ศ.2547 มาจนถึงปัจจุบัน ว่าเป็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะมากที่สุดนั้น อาจเป็นเพราะปัญหาความไม่สงบได้ส่งผลโดยตรงต่อความเชื่อมั่นต่อระบบการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะ บ่อยครั้งเมื่อเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบปอเนาะก็จะถูกมองในแง่ร้าย ดังที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้สะท้อนไว้ว่า

“สถานการณ์ความไม่สงบของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ทำให้ปอเนาะถูกมองในแง่ร้าย...”

และดังที่ปรากฏในข้อเขียนของสมาคมโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ชมรมสถาบันศึกษาปอเนาะ สำนักผู้ตรวจราชการประจำเขตตรวจราชการที่ 12 และกองทัพภาคที่ 4 ส่วนหน้า

⁴ภาษามลายูถิ่นปัตตานี (Pattani Dialect)

หน่วยเฉพาะกิจ ทักษิณ (2547, 3) ว่า เหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ โดยเฉพาะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตั้งแต่เดือนมกราคม 2547 จนถึงขณะนี้ ยังไม่มีทีท่าจะจบสิ้นลงได้เมื่อไร จนถึงวันนี้ มีบุคคลกลุ่มอาชีพต่างๆ ต้องสังเวทชีวิตไปกับเหตุการณ์นี้ไปแล้วหลายสิบล้าน ซึ่งก่อให้เกิดความเสียหายอย่างมหาศาลทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง นอกจากนี้ ยังมีชาวสื่อต่างๆ นาๆ เป็นรายวัน หวังสร้างความแตกแยกทางศาสนาและความมั่นคงของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งได้สร้างความหวาดผวาและส่งผลกระทบต่อจิตใจของประชาชนเป็นอย่างมาก จากเหตุการณ์ความไม่สงบดังกล่าวนี้ ได้ทำให้ปอเนาะกลายเป็นจำเลยทางสังคม ถูกตั้งข้อสังเกตหลายประการ จนนำไปสู่ประเด็นจัดระเบียบปอเนาะขึ้น กล่าวได้ว่า ผลกระทบด้านลบดังกล่าวนี้ อาจเกิดจากความไม่เข้าใจและไม่รู้ถึงระบบการศึกษาที่จัดอยู่ในสถาบันศึกษาปอเนาะ อย่างไรก็ตาม หลังจากที่ได้มีการจดทะเบียนสถาบันศึกษาปอเนาะในปี พ.ศ. 2547 ก็ได้มีความพยายามที่จะเสนอความจริงเกี่ยวกับสิ่งที่มีอยู่ในสถาบันศึกษาปอเนาะ โดยการจัดให้มีประมวลรายวิชาที่จัดสอนอยู่ในสถาบันศึกษาปอเนาะ กอปรกับความช่วยเหลือของทางการที่ให้แก่วิทยาลัยปอเนาะได้ทำให้มีการพัฒนาและมีความร่วมมือกันจนทำให้ภาพลักษณ์ของสถาบันศึกษาปอเนาะดีขึ้นเป็นลำดับ ส่วนปัญหาความยากจนของคนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ปัญหาที่เกี่ยวกับนโยบายของรัฐ ปัญหาการเมืองท้องถิ่น และปัญหาความสัมพันธ์กับชุมชนนั้น ถือเป็นปัญหาที่พบเห็นโดยทั่วไป ซึ่งมีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ การร่วมกันแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี้ โดยอาศัยหลักการของ การเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา เรียนรู้และเข้าใจในวัฒนธรรมและวิถีปฏิบัติอันเป็นอัตลักษณ์ของสังคมสถาบันศึกษาปอเนาะ รวมถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนย่อมจะนำมาซึ่งความสงบสุขและสันติสุขอย่างยั่งยืน

2. ปัจจัยนำเข้า

ผลการวิเคราะห์ปัจจัยนำเข้าชี้ให้เห็นว่า ในระบบการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะมีโต๊ะครูและ

ผู้ช่วยโต๊ะครูที่เป็นผู้ชายเป็นผู้บริหารหลัก ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่าในเรื่องการจัดการศึกษาศาสนา การอบรมขัดเกลา และการบริหารจัดการที่เกี่ยวกับสถาบันศึกษาปอเนาะ ซึ่งต้องเกี่ยวข้องกับการปกครองคนและการปฏิสัมพันธ์กับคนนั้น ผู้บริหารชายมีความเป็นผู้นำที่เหมาะสมกว่า ผู้บริหารหญิง กอปรกับข้อมูลคุณภาพก็ได้ชี้ให้เห็นว่าการก่อกำเนิดของสถาบันศึกษาปอเนาะนั้นมีโต๊ะครูชาย (บาบอ) เป็นผู้บุกเบิก ก่อร่างสร้างฐานด้วยการปลุกกระตือรือร้นเล็กๆ จนเมื่อเวลาผ่านไป ก็ได้ขยายเป็นสถาบันศึกษาปอเนาะดังที่เห็นในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของสถาบันศึกษาปอเนาะส่วนหนึ่งเกิดจากตัวของมาหมา (ภรรยาท่านโต๊ะครู) ซึ่งเป็นผู้ช่วยในการบริหารจัดการในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผู้เรียน และชุมชนรอบๆ ที่เป็นผู้หญิงด้วยกัน ส่วนการที่มีผู้เรียนสำเร็จการศึกษาระดับต่ำกว่าภาคบังคับ (9 ปี) อาจเป็นเพราะว่า ส่วนหนึ่งของผู้เรียนเมื่อจบการศึกษาระดับชั้นพื้นฐานในช่วงชั้นที่ 1 และ 2 แล้ว ได้เข้าศึกษาต่อที่สถาบันศึกษาปอเนาะ ผลจากการที่สถาบันศึกษาปอเนาะได้รับกลุ่มผู้เรียนเหล่านี้ เข้าศึกษาทำให้สถาบันศึกษาปอเนาะต้องจัดให้มีการศึกษานอกระบบเพื่อให้สามารถศึกษาต่อจนสำเร็จภาคบังคับ เพราะไม่เช่นนั้นแล้ว สถาบันศึกษาปอเนาะจะมีความผิดฐานละเลยต่อข้อบังคับทางการศึกษา ส่วนผู้ปกครองนั้น ข้อมูลได้ชี้ให้เห็นว่า ส่วนใหญ่แล้วมีระดับการศึกษาที่ต่ำ ประกอบอาชีพเป็นเกษตรกร รับจ้าง และค้าขาย ซึ่งสอดคล้องกับสภาพทางเศรษฐกิจของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ อย่างไรก็ตาม อาชีพและรายได้ของผู้ปกครองถือเป็นตัวชี้วัดฐานะทางเศรษฐกิจของผู้เรียนซึ่งอาจมีผลต่อการพัฒนาการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะได้ทั้งทางบวกและทางลบ ดังนั้น สถาบันศึกษาปอเนาะจำเป็นต้องมีวิธีการในการพัฒนาผู้เรียนทั้งในด้านความรู้ คุณธรรมจริยธรรม ตลอดจนการส่งเสริมอาชีพ

ส่วนผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับโปรแกรมการจัดการศึกษา ได้ชี้ให้เห็นว่า สถาบันศึกษาปอเนาะได้เปิดสอนโปรแกรมศาสนาคือส่วนใหญ่ มีเพียงบางสถาบันศึกษาปอเนาะที่เปิดสอนทั้งศาสนาและอาชีพ

เหตุที่สถาบันศึกษาปอเนาะส่วนใหญ่เปิดสอนศาสนาอย่างเดียว อาจเกิดจากความต้องการของโต๊ะครูหรือสังคมที่ประสงค์จะเรียนรู้เกี่ยวกับหลักการของศาสนาเพื่อนำไปปฏิบัติศาสนกิจให้ถูกต้อง ด้วยเหตุนี้ การจัดการเรียนการสอนของสถาบันศึกษาปอเนาะจึงเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต การจัดการเรียนการสอนมีความยืดหยุ่นขึ้นกับความรู้ความเชี่ยวชาญของโต๊ะครูหรือผู้ช่วยโต๊ะครู ส่วนการที่ทุกสถาบันศึกษาปอเนาะได้เปิดสอนในรายวิชาที่เกี่ยวกับอัลกุรอานนั้น เป็นเพราะว่า อัลกุรอานถือเป็นแหล่งปฐมภูมิของวิทยาการอิสลามในทุกแขนงของศาสตร์ ดังนั้น วิชาอัลกุรอานจึงเป็นวิชาแกน ส่วนวิชาอื่นๆ เช่น ศาสนาบัญญัติ วัจนท่านศาสดา อรรถธิบายอัลกุรอาน จะขึ้นอยู่กับความเชี่ยวชาญของโต๊ะครูแต่ละคน ซึ่งมีจุดเน้นหรือปรัชญาและแนวการจัดการศึกษาของแต่ละแห่งแตกต่างกัน ดังที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้สะท้อนไว้ว่า

“ประมวลรายวิชาที่สำนักงานเขตตรวจราชการที่ 12 ได้จัดทำขึ้นเพื่อใช้ในการเรียนการสอนนั้น โต๊ะครูมีความรู้ไม่เท่าเทียมกัน เพราะปอเนาะแตกต่างจากโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่มีหลักสูตรสามารถสอนตามหลักสูตรตามที่รัฐกำหนด แต่ในสถาบันศึกษาปอเนาะนั้น หลักสูตรจะเป็นไปตามความถนัดของโต๊ะครู...”

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า สังคมมักจะมีคำถามว่าการจัดการศึกษาที่เน้นแต่เพียงศาสนาจะสามารถช่วยให้ผู้เรียนที่จบไปแล้วมีงานทำหรือไม่นั้น อาจอธิบายได้ว่าสถาบันศึกษาปอเนาะมีเป้าหมายหลักที่จะทำหน้าที่ในการให้การศึกษอบรมผู้เรียนให้มีความรู้พื้นฐานและความรู้ด้านวิชาการศาสนาเป็นหลัก เพื่อที่จะสร้างให้ผู้เรียนเป็นผู้ที่มีจริยธรรมและคุณธรรม สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในโลกนี้อย่างมีความสุขและสันติ แม้ว่าส่วนหนึ่งของผลผลิตจากสถาบันศึกษาปอเนาะจะสานต่อเจตนารมณ์ดังกล่าวนี้ โดยการนำความรู้ที่ได้ไปเปิดปอเนาะ หรือไปเป็นครูสอนตามมัสยิด หรือตามศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด (ตาดีกา) แต่ส่วนใหญ่ เมื่อจบออกไปแล้วก็จะกลับไปสู่สังคมและประกอบอาชีพตามที่สามารถทำได้ เช่น เกษตรกรรม ประมง ค้าขาย รับจ้างในประเทศเพื่อนบ้านมาเลเซีย บางคนอาจทำอาชีพที่ผู้ปกครองทำ

อยู่เดิมแล้ว ดังนั้น หากผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนรู้และพัฒนาความรู้ทั้งทางด้านวิชาการศาสนาและวิชาชีพก็จะเป็นการเปิดโอกาสในการเข้าสู่อาชีพได้มากขึ้น ดังที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (นายอดิศัย โพธารามิก) ได้ให้ข้อคิดสำหรับโต๊ะครูในโอกาสมอบใบอนุญาตจดทะเบียนสถาบันศึกษาปอเนาะ วันที่ 9 พฤษภาคม 2547 ณ โรงเรียนสายบุรีอิสลามวิทยา อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี ว่า

“กระผมอยากให้โต๊ะครูก็คิดต่อไปว่าจะให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เพิ่มเติมอะไรบ้าง ไม่ว่าจะเป็นปอเนาะเล็กหรือใหญ่ต้องพัฒนาไปพร้อมๆ กัน จริงอยู่ศาสนามีความสำคัญกับวิถีมุสลิม แต่อาชีพก็มีความจำเป็นต่อการดำรงชีพ ทุกคนต้องสามารถเลี้ยงดูตัวเองและครอบครัวได้ สังคมจึงจะเข้มแข็งและพัฒนาต่อไปได้”

ส่วนผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้านงบประมาณได้ชี้ให้เห็นว่า สถาบันศึกษาปอเนาะส่วนใหญ่มีรายได้จากการช่วยเหลือของรัฐบาล เงินบริจาค หารายได้ด้วยตนเอง ค่าธรรมเนียมการศึกษา และมูลนิธิการกุศล เกี่ยวกับประเด็นนี้ สุเทพ สุนทรภัสซ์ (2547, 105) กล่าวว่า การที่ปอเนาะซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาอิสลามสามารถสืบทอดและดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน เป็นเพราะปอเนาะได้รับการสนับสนุนทางด้านการเงิน สถาบันศึกษาปอเนาะจะขึ้นอยู่กับชื่อเสียงของโต๊ะครูโดยตรง ความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาและบุคลิกของโต๊ะครูเป็นสิ่งจูงใจสำคัญที่ทำให้ผู้เรียนต้องการที่จะมาเรียน และยังมีผู้เรียนมากเท่าใด โต๊ะครูก็จะได้รับเงินสนับสนุนจากชุมชนมากเท่านั้น สถาบันศึกษาปอเนาะไม่สามารถที่จะเลี้ยงตัวเองได้ แต่จะต้องอาศัยการสนับสนุนทางด้านการเงินเป็นบางส่วนหรือทั้งหมดจากชุมชน เพราะสถาบันศึกษาปอเนาะไม่มีรายได้ สถาบันศึกษาปอเนาะจะอาศัยซากัด (เงินบริจาคเพื่อการกุศล) อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงสภาพที่เป็นจริงในปัจจุบัน หลังจากที่สถาบันศึกษาปอเนาะได้จดทะเบียนในปี พ.ศ. 2547 รัฐได้สนับสนุนงบประมาณเพื่อทำการปรับปรุงระบบสาธารณูปโภคพื้นฐานและในปัจจุบันได้สนับสนุนงบประมาณเพื่อการเรียนการสอนโดยใช้ฐานงบประมาณเดียวกันกับที่สนับสนุนแก่ศูนย์

การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด (ตาดีกา) ซึ่งประชาคมสถาบันศึกษาปอเนาะส่วนใหญ่มีความเห็นว่า ควรใช้หลักเกณฑ์การสนับสนุนงบประมาณที่แตกต่างกัน เพราะธรรมชาติของการจัดการศึกษาของสถาบันการศึกษาปอเนาะแตกต่างจากตาดีกา ส่วนในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอาคารสถานที่นั้น สถาบันศึกษาปอเนาะส่วนใหญ่จะจัดการเรียนการสอนที่**บาลาเฮาะ**⁵ (ที่สำหรับปฏิบัติศาสนกิจ) หรือที่บ้านของโต๊ะครู อย่างไรก็ตาม สถานที่เรียนไม่ได้มีปัญหามากนัก แต่จะประสบปัญหาเรื่องที่พัก ซึ่งจะอยู่กันอย่างแออัด สถาบันศึกษาปอเนาะบางแห่งขาดแคลนห้องน้ำและห้องส้วม นอกจากนี้ ยังมีปัญหาเรื่องความสะอาดและความปลอดภัย ดังที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้สะท้อนไว้ว่า

“ปอเนาะทุกปอเนาะจะมีปัญหาที่มากที่สุด คือ ปัญหาขยะ ปัญหาน้ำเสีย ในหลายๆ ปอเนาะที่ผมเคยแวะไปเยี่ยมมันจะมีปัญหาเรื่องขยะ ที่เป็นปัญหามากๆ คือ วิธีการกำจัดขยะและที่สำหรับขยะ และปัญหาที่สอง คือ เรื่องน้ำ คือ ปอเนาะนั้นจะใช้ชีวิตแบบกันเอง หุงข้าวกินเอง ทำอาหารเอง ทำอะไรต่างๆ บนปอเนาะ และเมื่อกินเสร็จก็ล้างจานบนปอเนาะ น้ำก็จะกองอยู่ใต้ถุน และสำหรับปอเนาะที่อยู่ใกล้กับศาลาก็จะไม่ตระหนักถึงปัญหาส่วนนี้ เหน้ลลงในลำคลองเพราะเด็กจะไม่มีวิธีการบำบัดน้ำเสีย ไม่มีถังขยะที่ดี”

กล่าวได้ว่า ปัญหาดังกล่าวนี้ส่วนหนึ่งเกิดจากการที่สถาบันศึกษาปอเนาะขาดงบประมาณที่จะพัฒนาและปรับปรุงในเรื่องต่างๆ เหล่านี้ ให้ได้มาตรฐานและถูกสุขลักษณะ อย่างไรก็ตาม สถาบันศึกษาปอเนาะควรมีมาตรการในการจัดระเบียบ การอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการรักษาความสะอาด ซึ่งศาสนาอิสลามได้เน้นหนักในเรื่องของความสะอาดเพราะเป็นส่วนหนึ่งของการศรัทธา

3. สภาพและปัญหาการจัดการศึกษา

3.1 ระบบย่อยเป้าหมายองค์กร

ผลจากการวิจัยได้ชี้ให้เห็นว่า สถาบันศึกษาปอเนาะมีเป้าหมายสูงสุด คือ เน้นให้ผู้เรียนมีความศรัทธา มีความรู้และสามารถปฏิบัติตนตามแนวทางอัลกุรอาน

และอัลสุนนะฮ์ ข้อค้นพบดังกล่าวนี้ อธิบายได้ว่า เป้าหมายดังกล่าวนี้มีฐานที่มาจากหลักปฏิบัติและหลักศรัทธาในศาสนาอิสลาม ซึ่งมุสลิมทุกคนต้องยึดถือปฏิบัติในฐานะที่เป็นป่าวของพระเจ้า (อัลลอฮ์) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ว่า

“...วิถีชีวิตของปอเนาะนั้นครบกระบวนการวิถีชีวิตของมนุษย์ ทั้งในด้านความรู้และการปฏิบัติ...”

และสอดคล้องกับข้อค้นพบของ ณีฎุณี นีปิยะศิริพันธ์ (2548) ที่ว่า ปอเนาะเป็นสถาบันที่สอนศาสนาและวิถีปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักศาสนาอิสลามและเป็นแหล่งผู้รู้ศาสนาอิสลาม นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนในสถาบันศึกษาปอเนาะที่กำหนดในประมวลการจัดการเรียนรู้อิสลามศึกษาในสถาบันศึกษาปอเนาะ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2548, 2) คือ ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรม และปฏิบัติตามศาสนาอิสลามอย่างถูกต้อง ผู้เรียนมีความศรัทธาและตระหนักอยู่เสมอว่า อัลลอฮ์ สุขุม ทรงชี้แนวทางในการดำเนินชีวิต และผู้เรียนสามารถนำคำสอนของศาสนาอิสลามมาประยุกต์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านต่างๆ ทั้งเรื่องส่วนตัว ครอบครัว และสังคม อย่างไรก็ตาม สถาบันศึกษาปอเนาะมิได้มุ่งหวังที่จะสร้างผู้เรียนให้เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้านศาสนาเท่านั้น แต่ยังมุ่งสร้างผู้เรียนให้สามารถใช้ชีวิตอยู่ในสังคมได้ด้วยไม่ว่าจะเป็นการใช้ชีวิตประจำวันร่วมกับผู้อื่น การประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงดูตนเองและครอบครัว ดังคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญว่า

“ปอเนาะมีเป้าหมายสูงสุด คือ สร้างคน พัฒนาคอนให้มีคุณธรรม การดำเนินชีวิตเพื่อให้เกิดสันติสุข ส่วนการสอนความรู้บางอย่างที่เกี่ยวกับการทำมาหาเลี้ยงชีพนั้นก็แค่ความรู้เสริมเติม แต่จุดมุ่งหมายหลักนั้น เพื่อเกิดความสันติสุขทั้งโลกดุนยา (โลกปัจจุบัน) และอาคิเราะฮ์ (โลกหน้า)....”

ส่วนข้อค้นพบเกี่ยวกับปรัชญาในการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะที่มุ่งเน้นทั้งอนุรักษนิยม

⁵ภาษามลายูถิ่นปัตตานี

และปฏิรูปนิยามนั้น เป็นการชี้ให้เห็นว่า การจัดการศึกษาในสถาบันศึกษาปอเนาะมีเป้าหมายที่จะรักษาความเป็นอัตลักษณ์แห่งรูปแบบการสอนที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิมให้คงอยู่เหมือนเดิม แต่ทั้งนี้ ก็ไม่ได้ปิดกั้นแนวทางการจัดการศึกษาที่สามารถพัฒนาผู้เรียนให้เป็นผู้ที่เท่าทันโลก และสามารถใช้ชีวิตอยู่ในโลกอย่างมีความสุข ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต และคณะ (2551, 28) ที่ได้ข้อค้นพบว่า สังคมมุสลิมส่วนใหญ่ต้องการให้สถาบันศึกษาปอเนาะคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของความเป็นปอเนาะแบบดั้งเดิม ซึ่งมีรูปแบบการจัดการศึกษาตามอริยาศัย เน้นการสอนด้านศาสนามากกว่าการสอนด้านวิชาสามัญ แต่ก็เป็นที่ยอมรับได้หากจัดให้มีการสอนด้านทักษะและความรู้เพื่อการประกอบอาชีพอย่างไรก็ตาม การจัดให้มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับวิชาชีพและวิชาสามัญเป็นสิ่งที่สมควรกระทำได้สำหรับสถาบันศึกษาปอเนาะที่ประสงค์จะแปรสภาพเป็น “ปอเนาะสมัยใหม่” แต่ทั้งนี้ จำเป็นต้องตระหนักว่า การเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาใดๆ ก็จะต้องไม่ทำให้อัตลักษณ์ของความเป็นดั้งเดิมของสถาบันศึกษาปอเนาะสูญหายไป

3.2 ระบบย่อยทางเทคโนโลยี

ผลจากการวิจัย พบว่า สถาบันศึกษาปอเนาะส่วนใหญ่ใช้วิธีการสอนแบบบรรยายและท่องจำ และใช้วิธีการสอนแบบรวมและแยกกลุ่ม ดังที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้กล่าวไว้ว่า

“สถาบันศึกษาปอเนาะมีทั้งการสอนแบบรวมซึ่งจะสอนหลังเวลาละหมาดมัฆริบ โดยจะรวมผู้เรียนทุกคนไม่ว่าที่เพิ่งเข้ามาเรียนใหม่และที่มีอยู่เดิมทั้งหมด หลังจกละหมาดอิชา ก็สอนแบบแบ่งชั้นเรียน โดยผู้สอนอาจเป็นลูกเขยของโต๊ะครูหรือโต๊ะครูอาจเป็นผู้สอนเอง”

ข้อค้นพบดังกล่าวนี้ ได้ชี้ให้เห็นว่า สถาบันศึกษาปอเนาะยังคงรักษารูปแบบวิธีการสอนแบบดั้งเดิม โดยมีโต๊ะครูเป็นผู้ให้ความรู้ ส่วนผู้เรียนเป็นผู้รับความรู้แล้วนำความรู้ที่ได้ไปท่องจำ มูนาดีย ะยีดาโอะ (2549, 87-89) ได้กล่าวเกี่ยวกับประเด็นนี้ว่า รูปแบบการศึกษาของปอเนาะแบบดั้งเดิมนั้นได้นำมาจากรูปแบบการเรียนการสอนที่มีสมัย ซึ่งเรียกว่า “หะละเกาะฮ์” โดยมีครูเป็น

ศูนย์กลางและมีนักเรียนนั่งแบบขัดสมาธิในลักษณะวงกลมล้อมรอบโต๊ะครู นอกจากนี้ ยังมีรูปแบบการสอนตามอริยาศัยหรือแบบอุมูมียะ โดยผู้เรียนทุกคนสามารถเข้าเรียนได้โดยไม่จำกัดอายุ เพศ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเจตนาธรรมณ์ที่บริสุทธิ์และความตั้งใจที่แน่วแน ส่วนสุเทพ สุนทรเกษม (2547, 104) กล่าวว่า การสอนของโต๊ะครูจะดำเนินการหลังการละหมาดสิ้นสุดลง โต๊ะครูจะนั่งลงบนพื้นหันหน้าเข้าหา นักเรียน และเริ่มอ่านหนังสือที่ใช้เรียนด้วยเสียงอันดัง การอ่านอาจจะเป็นภาษาอาหรับหรือมลายู (ยาวี) ขึ้นอยู่กับความรู้ ความเชี่ยวชาญของผู้สอน ถ้าตำราเรียนเป็นภาษาอาหรับ การแปลความหมายหรือคำอธิบายจะเป็นภาษามลายูท้องถิ่น ตลอดเวลาของการสอน ครูจะตั้งคำถามแก่นักเรียน เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาวิชา นอกจากนี้แล้ว ผู้เรียนจะทำการบันทึกเพิ่มเติมตามมุมขอบในกิตาบของตนเอง เรียกว่าวิธีการเรียนเช่นนี้ว่า “กังกิตาบ” (Menadah Kitab) การเรียนในรูปแบบดังกล่าวนี้ จะช่วยทำให้ผู้เรียนจดจำในสิ่งที่เรียนมาแล้ว และการที่ผู้เรียนจะต้องเรียนรู้อย่างละเอียดในทุกๆ ตัวอักษรของแต่ละบรรทัดของแต่ละเล่มของกิตาบจะช่วยให้ผู้เรียนมีความเชี่ยวชาญในเนื้อหาของวิชาการนั้นๆ แม้จะต้องใช้เวลานาน

ส่วนการประเมินผลการเรียนที่ใช้วิธีการท่องจำบทเรียนที่เรียนมาแล้วหรือการให้ผู้เรียนเป็นผู้สอนแทนโต๊ะครู (มูฏอลาเอาะฮ์) นั้น ถือเป็นรูปแบบหนึ่งของการประเมินแบบดั้งเดิมที่ยังคงปฏิบัติอยู่ในสถาบันศึกษาปอเนาะ การให้ผู้เรียนมีโอกาสสอนผู้อื่นเป็นการเตรียมความพร้อมในการออกไปเป็นผู้ปฏิบัติการสอนจริงต่อไปอย่างไรก็ตาม สถาบันศึกษาปอเนาะอาจนำเอาวิธีการประเมินสมัยใหม่ที่สามารถนำมาปรับใช้ให้เข้ากับระบบการจัดการเรียนการสอนของสถาบันศึกษาปอเนาะ โดยเฉพาะวิธีการประเมินตามสภาพจริง การสอบข้อเขียน และการทำกิจกรรมกลุ่ม

ส่วนข้อค้นพบเกี่ยวกับสื่อการเรียนการสอนนั้น แสดงให้เห็นว่า สถาบันศึกษาปอเนาะยังคงใช้หนังสือหรือตำรา (กิตาบ) ที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิมเพราะต้องการที่จะ

รักของคความรู้อื่นๆ ทั่วทั้งนี้ เพราะหนังสือหรือตำราดังกล่าวนี้ เขียนโดยอุลามะฮ์ (ผู้รู้) บัดตานีในอดีต การที่โต๊ะครูได้ใช้ตำราดังกล่าวนี้ถือเป็นการอนุรักษ์และรักษาไว้ซึ่งมรดกแห่งภูมิปัญญาของผู้รู้ในอดีตที่ได้สรรสร้างงานวิชาการอันมีคุณค่าให้คงอยู่สืบไป อย่างไรก็ตาม แม้สถาบันศึกษาปอเนาะส่วนใหญ่ยังคงไม่ตอบรับสื่อการเรียนรู้สมัยใหม่เพราะเกรงว่าจะมีการใช้ที่ผิดวัตถุประสงค์ แต่ก็มิได้มีสถาบันศึกษาปอเนาะบางแห่งได้เริ่มใช้สื่อสมัยใหม่ โดยเฉพาะสื่อมัลติมีเดียและอินเทอร์เน็ต ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นว่า โต๊ะครูเริ่มเห็นความสำคัญของการใช้ประโยชน์จากสื่อสมัยใหม่ที่สามารถนำมาปรับใช้เพื่อการเรียนการสอนโดยไม่ทำลายอัตลักษณ์ที่มีอยู่เดิมของระบบการเรียนการสอนแบบสถาบันศึกษาปอเนาะ

ส่วนข้อค้นพบเกี่ยวกับความรู้ที่จัดสอนให้แก่ผู้เรียนที่มุ่งเน้นความรู้ศาสนาที่จำเป็นที่สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากโต๊ะครูโดยตรงจากรุ่นสู่รุ่นนั้น อาจอธิบายได้ว่า เป็นเพราะว่าความรู้ดังกล่าวนี้เป็นแก่นของศาสนาอิสลามที่มุสลิมทุกคนจำเป็นต้องศึกษาเพื่อนำมาใช้ในการประกอบศาสนกิจและการดำเนินชีวิตประจำวัน ส่วนการที่สถาบันศึกษาปอเนาะได้มุ่งเน้นการสอนความรู้ต่างๆ ตามแนวมัซฮับ (สำนักคิด) อัลชาฟีอีย์นั้น เพราะประชาชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้และในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะยึดถือตามมัซฮับอัลชาฟีอีย์ (อิมรอน มะลูลีม, 2539) เป็นหลัก

3.3 ระบบย่อยทางจิตวิทยา

ผลจากการวิจัย พบว่า โต๊ะครูในสถาบันศึกษาปอเนาะได้ใช้วิธีการนำแบบผสมผสานระหว่างรูปแบบการนำแบบเสรีนิยม แบบประชาธิปไตย และแบบเผด็จการ เหตุที่เป็นเช่นนี้ อาจอธิบายได้ว่า เนื่องจากผู้เรียนในสถาบันศึกษาปอเนาะมีความหลากหลายทั้งที่เป็นผู้ใหญ่และเด็ก โต๊ะครูจึงต้องใช้รูปแบบการนำที่หลากหลาย เพื่อให้การควบคุมดูแลและการจัดการเป็นไปอย่างราบรื่น แต่ทั้งนี้ โต๊ะครูควรตระหนักว่า ไม่ว่าจะใช้วิธีการนำแบบใด

ก็แล้วแต่ จะต้องไม่ขัดกับหลักการหรือข้อบัญญัติของศาสนา ส่วนการที่โต๊ะครู ผู้ช่วยโต๊ะครู และผู้เรียนต่างมีทัศนคติที่เป็นบวกต่อการดำเนินงานด้านการจัดการศึกษาด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจนั้น อาจเป็นเพราะว่า สถาบันศึกษาปอเนาะเกิดจากความตั้งใจอันบริสุทธิ์ของชุมชนที่ต้องการเห็นสถาบันการศึกษาที่สามารถจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ซึ่งเป็นมูลเหตุหลักที่ทำให้กลุ่มคนเหล่านี้ซึ่งเป็น “คนใน” มีทัศนคติที่เป็นบวกต่อสถาบันศึกษาปอเนาะ ทั้งนี้ เพราะพวกเขามีทัศนะว่า การศึกษาในสถาบันศึกษาปอเนาะเป็นการศึกษาที่มีระเบียบกฎเกณฑ์ เป็นการศึกษาที่ไม่ล่าช้าแต่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย สามารถอนุรักษ์ความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนได้อย่างแท้จริง และสามารถสร้างผู้เรียนให้สามารถออกไปประกอบอาชีพในสังคมได้ ในทางกลับกัน หากเป็นมุมมองจากสังคมภายนอกหรือกลุ่มคนที่ไม่ใช่มุสลิมที่ไม่เข้าใจหรือเกี่ยวข้องกับศาสนาอิสลามก็อาจจะได้รับคำตอบที่เป็นอื่น ดังที่กาญจนา บุญยัง (2549) ได้สะท้อนไว้ในงานเขียนว่า บุคคลภายนอกที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับศาสนาอิสลามส่วนใหญ่เห็นว่าปอเนาะมีส่วนเกี่ยวข้องกับขบวนการก่อการร้ายหรือขบวนการแบ่งแยกดินแดน เนื่องจากเห็นว่าผู้ที่เรียนในปอเนาะมีหลายกลุ่มอายุตั้งแต่เด็กถึงวัยรุ่น แต่ส่วนใหญ่ก็เป็นวัยรุ่นที่มีความคิดค่อนอง และผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามจะมีความศรัทธาต่อศาสนาสถาบันและโต๊ะครูมาก จึงอาจถูกชักจูงจากโต๊ะครูในปอเนาะให้กระทำในทางที่ไม่ดีได้ ประกอบกับการจัดการเรียนการสอนของปอเนาะไม่ได้เป็นไปตามที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด มีการจัดการเรียนการสอนในรูปแบบดั้งเดิม มีการจัดการในรูปแบบองค์กรปิด ส่วนใหญ่มีการเรียนการสอนไปตามยถากรรม นักเรียนที่จบมาจึงไม่สามารถนำไปเทียบวุฒิการศึกษากับกระทรวงศึกษาธิการเพื่อเรียนต่อหรือทำงานได้ ทำให้เกิดความไม่เข้าใจและสับสนในรูปแบบการเรียนการสอนของปอเนาะ ส่วนผู้ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอิสลามกลับมีความเห็นตรงกันข้าม

โดยเห็นว่าปอเนาะไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ดังกล่าว โดยโต๊ะครู และโต๊ะอีหม่าม (ผู้นำศาสนา) ให้ความมั่นใจว่าไม่มีการเรียนการสอนที่มุ่งให้เยาวชนเข้าร่วมขบวนการก่อการร้าย เนื่องจากปอเนาะได้ให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของรัฐทุกครั้งในการตรวจค้นเพื่อหาตัวผู้กระทำความผิด ถึงแม้ว่าผู้กระทำความผิดจะไม่ใช่เด็กในปอเนาะตนเองก็ตาม นอกจากนี้ ยังใช้หลักการปิดคุกเปิดโรงเรียน เพื่อเรียกเด็กที่หลงผิดกลับคืนมา และยังคงกล่าวหาผู้ที่ก่อเหตุขึ้นไม่มีศาสนา เนื่องจากศาสนาอิสลามและทุกศาสนาไม่ได้สอนให้ก่อความไม่สงบหรือความรุนแรงขึ้นในสังคม ปอเนาะเป็นสถาบันการศึกษาที่รักษงบผู้เรียนจะใช้ชีวิตแบบสันโดษเรียบง่าย อยู่กันอย่างสันติและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ดังคำกล่าวในการพบปะกันทุกๆ ครั้งว่า “ขอความสันติสุขจงมีแด่ทุกท่าน” ไม่ยุ่งเกี่ยวกับทางโลกและทางการเมือง ผู้เรียนจะมุ่งแสวงหาความรู้โดยเฉพาะความรู้จากอัลกุรอาน จึงกล่าวได้ว่า ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาแห่งสันติภาพอย่างแท้จริง ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ความไม่เข้าใจในเรื่องการจัดการเรียนการสอนของสถาบันศึกษาปอเนาะของบุคคลต่างๆ นั้น อาจทำให้เกิดความสับสนขึ้นในสังคมและอาจนำมาซึ่งความแตกแยกของคนในสังคมได้ ข้อสะท้อนดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่า เมื่อใดก็ตามที่สังคมหนึ่งๆ ขาดความรู้และความเข้าใจที่แท้จริงต่ออีกสังคมหนึ่ง ความอคติและทัศนคติที่เป็นลบอาจเกิดขึ้นได้โดยง่าย ดังนั้น สถาบันศึกษาปอเนาะจึงควรประชาสัมพันธ์ให้สังคมได้รับทราบข้อเท็จจริงต่างๆ เหล่านี้ซึ่งในปัจจุบันได้มีความพยายามจากหน่วยงานของรัฐที่เข้าไปพัฒนาและยกระดับการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะให้เป็นองค์กรเปิด มีประมวลการจัดการเรียนการสอนที่ชัดเจน มีการเทียบวุฒิ มีการเปิดสอนสายอาชีพ และมีการจัดการเรียนการสอนที่เป็นระบบมากขึ้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้ที่รัฐได้หยิบยื่นให้ความช่วยเหลือแก่สถาบันศึกษาปอเนาะได้ช่วยให้ประชาคมปอเนาะมีความเห็นว่า รัฐมีความจริงใจและต้องการที่จะพัฒนาสถาบันศึกษาปอเนาะอย่างแท้จริงโดยคำนึงถึงความต้องการของชุมชนและความเป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่น

3.4 ระบบย่อยโครงสร้างองค์กร

ข้อค้นพบเกี่ยวกับโครงสร้างของสถาบันศึกษาปอเนาะชี้ให้เห็นว่า สถาบันศึกษาปอเนาะส่วนใหญ่มีโครงสร้างการบริหารที่เรียบง่าย มีลักษณะของการรวมศูนย์อำนาจโดยมีโต๊ะครูทำหน้าที่หลักในการบริหารจัดการ และตัดสินใจ อย่างไรก็ตาม โต๊ะครูอาจมอบความรับผิดชอบให้กับผู้ช่วยและอาจมีการแต่งตั้งกรรมการสถาบันศึกษาปอเนาะโดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม หรืออาจให้มีคณะกรรมการสถาบันศึกษาปอเนาะในรูปแบบที่เรียกว่า “กรรมการชูรอ” ดังที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้สะท้อนไว้ว่า

“สำหรับโต๊ะครูนั้น ไม่ว่าจะคณะกรรมการสถาบันหรือคนในหมู่บ้านต่างยกให้โต๊ะครูมีเอกสิทธิ์แห่งอำนาจในการบริหารสถาบันศึกษาปอเนาะแต่เพียงผู้เดียว แม้โต๊ะครูในบางปอเนาะจะปล่อยปลະละเลยในส่วนนี้ แต่การบริหารจะต้องเป็นของโต๊ะครูเองทั้งหมด ทุกสิ่งทุกอย่างต้องมาจากโต๊ะครู”

เหตุที่เป็นเช่นนี้ อาจเป็นเพราะว่า การที่โต๊ะครูมีอำนาจในการบริหารจัดการแต่เพียงผู้เดียวเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาที่เกี่ยวกับแนวคิดบางอย่างที่ไม่ตรงกันระหว่างโต๊ะครูกับผู้ที่มีส่วนในการบริหารจัดการสถาบันศึกษาปอเนาะ และการที่สถาบันศึกษาปอเนาะ มีโครงสร้างการบริหารในลักษณะดังกล่าวนี้ อาจเกิดจากการที่สถาบันศึกษาปอเนาะแตกต่างจากโรงเรียน ดังคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ว่า

“ปอเนาะไม่ใช่โรงเรียน โต๊ะครูไม่ใช่ครู แต่โต๊ะครูเป็นผู้บริหาร ในที่นี้ เป็นผู้บริหารทั้งทางด้านการศึกษาและด้านชุมชน...”

นอกจากนี้ การเกิดขึ้นของสถาบันศึกษาปอเนาะไม่ได้เกิดจากเหตุผลทางการเมืองหรือเศรษฐกิจ แต่เกิดจากความต้องการของโต๊ะครูและชุมชนเป็นหลัก ดังคำสะท้อนของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ว่า

“ปอเนาะจะก่อตั้งได้ต่อเมื่อสังคมนั้นๆ ยอมรับในทางกลับกัน ปอเนาะไม่สามารถก่อตั้งได้ หากสังคมนั้นๆ ไม่ยอมรับหรือไม่เห็นด้วย...”

ดังนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างจึงขึ้นอยู่กับโต๊ะครู

3.5 ระบบย่อยด้านการจัดการ

1) การกำหนดจุดมุ่งหมาย

ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการกำหนดจุดมุ่งหมาย พบว่า สถาบันศึกษาปอเนาะได้กำหนดจุดมุ่งหมายการจัดการศึกษาโดยมุ่งเน้นความรู้พื้นฐานในเบื้องต้นทางด้านศาสนา⁶ เป็นหลักโดยมีโต๊ะครูเป็นผู้กำหนด อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่ประสบ คือ ผู้ปฏิบัติไม่ได้ตระหนักถึงความสำคัญและไม่ได้ทำตามจุดมุ่งหมายที่กำหนด จุดมุ่งหมายไม่ชัดเจน จุดมุ่งหมายยากเกินไปจนไม่สามารถดำเนินการได้ ข้อค้นพบดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่าในการกำหนดจุดมุ่งหมายด้านการศึกษานั้น สถาบันศึกษาปอเนาะส่วนใหญ่เน้นความรู้พื้นฐานในเบื้องต้นทางด้านศาสนาโดยมีโต๊ะครูเป็นผู้กำหนดแต่เพียงผู้เดียว ดังนั้น อาจเป็นไปได้ที่จุดมุ่งหมายที่กำหนดนั้นไม่มีความชัดเจนและไม่สามารถที่จะแปลงไปสู่ภาคปฏิบัติได้ จุดมุ่งหมายบางอย่างที่กำหนดอาจมีความเป็นนามธรรมสูง กอปรกับโต๊ะครูอาจไม่ได้เห็นแย้งหรืออธิบายให้ผู้เกี่ยวข้องได้รับรู้ เข้าใจ และเกิดความตระหนัก ผู้ปฏิบัติงานได้แต่เพียงปฏิบัติตามคำสั่งใช้ของโต๊ะครูเท่านั้น โต๊ะครูจึงควรกำหนดกลยุทธ์และยุทธศาสตร์ในการทำให้กระบวนการกำหนดจุดมุ่งหมายมีความชัดเจน สามารถนำไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม และที่สำคัญควรให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดจุดมุ่งหมายด้วย

2) การวางแผน

ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการวางแผนชี้ให้เห็นว่า สถาบันศึกษาปอเนาะมีการจัดทำแผนปฏิบัติการประจำปีและมีการปรับแผนตามความเหมาะสม อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่ประสบในการจัดทำแผนการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะ คือ แผนที่กำหนดไม่สอดคล้องกับเวลา ไม่สามารถปฏิบัติได้จริง และไม่มี การกำหนดแผนงานและโครงการที่ชัดเจน ข้อค้นพบ

ดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า สถาบันศึกษาปอเนาะมีการจัดทำแผนและการนำแผนไปปฏิบัติตลอดจนมีการปรับเปลี่ยนแผนตามความเหมาะสม ทั้งนี้ เนื่องจากหลังจากได้จัดระเบียบแล้ว สถาบันศึกษาปอเนาะจำเป็นต้องจัดทำรายงานเสนอแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อรับทราบเกี่ยวกับกิจกรรมและการดำเนินการต่างๆ ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการวางแผนและการกำหนดแผนงานรวมถึงกิจกรรมต่างๆ ที่ชัดเจน จึงมีการจัดแผนขึ้น อย่างไรก็ตาม แม้สถาบันศึกษาปอเนาะมีการจัดทำแผน แต่เนื่องจากขาดการนิเทศติดตาม และผู้ปฏิบัติก็ขาดความรู้ความเข้าใจในการดำเนินการตามแผน จึงส่งผลให้การนำแผนไปปฏิบัติจริงเกิดขึ้นได้น้อย การไม่มีงบประมาณที่เพียงพอเพื่อการสนับสนุนกิจกรรมหรือโครงการก็อาจเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ไม่สามารถแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติที่เป็นจริงได้ ดังนั้น การให้ความรู้ความเข้าใจด้านการจัดทำแผนแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง และการสนับสนุนงบประมาณเพื่อให้แก่สถาบันศึกษาปอเนาะนำไปใช้ในการดำเนินโครงการจึงมีความจำเป็น และควรได้รับการช่วยเหลืออย่างเหมาะสม

3) การจัดทรัพยากร

ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดทรัพยากรชี้ให้เห็นว่า สถาบันศึกษาปอเนาะส่วนใหญ่มีแหล่งที่มาของงบประมาณจากการรับความช่วยเหลือจากรัฐบาลและเงินบริจาคภายในประเทศ และมีการวางแผนการใช้งบประมาณ อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่ประสบ ได้แก่ งบประมาณและบุคลากรไม่เพียงพอ จากข้อค้นพบดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า สถาบันศึกษาปอเนาะมีการบริหารในลักษณะพึ่งตนเองเป็นหลักและมีการวางแผนการใช้งบประมาณ ซึ่งถือเป็นจุดแข็งของสถาบันศึกษาปอเนาะ อย่างไรก็ตาม การที่สถาบันศึกษาปอเนาะยังคงขาดแคลนทั้งงบประมาณและบุคลากรถือเป็นข้อจำกัดของการพัฒนาทั้งในส่วนของ การเรียนการสอนและระบบสาธารณสุข

⁶ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับศาสนาอิสลามเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับผู้เรียนที่จะต้องได้รับการศึกษาเพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตตามวิถีอิสลาม อย่างไรก็ตาม ในบางสถาบันศึกษาปอเนาะผู้ที่มีความพร้อมอาจจะได้รับการศึกษาเพิ่มเติมจากตำราต่างๆ ที่มีเนื้อหาวิชาการศาสนาในเชิงลึกและมีความเฉพาะมากขึ้น เช่น ตำราอัลมุวัฎฎะฮ์ ของอิมามมาลิก บิน อนัส เศาะฮิห์ อัลบุคอรีห์ ของ ออบู अबดุลลอฮ์ อิบน์ อิสมาอิล บุลลุม อัลมูรอหม มิน อะดิลละฮ์ อัลอะฮกาม ของ ญาลาลุดดีน มุหัมมัด กิตาบัอัลอิญาฮ์ ของ มุหัมมัด อัลซิริบีญี อัลคอกุบิ อัลอัลฟิยะฮ์ ของ ญะลาละุดดีน มุหัมมัด อิบน์ अबดุลลอฮ์ อิบน์ มาลิก และ ตัฟสีร์ อัลญะลาอียะฮ์ เป็นต้น

พื้นฐาน ดังข้อสะท้อนของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ว่า

“การจัดสรรงบประมาณโดยผ่านหน่วยงานเป็นขั้นๆ ทำให้ปอเนาะไม่สามารถพัฒนาได้อย่างเต็มศักยภาพ...”

และ

“สถาบันศึกษาปอเนาะขาดการดูแลเอาใจใส่จากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นองค์กรที่ใกล้ชิดกับปอเนาะมากที่สุด ทั้งทางด้านงบประมาณและโครงการต่างๆ”

ดังนั้น ทุกภาคส่วนและหน่วยงานต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจึงควรให้ความร่วมมือและช่วยเหลือด้านงบประมาณแก่สถาบันศึกษาปอเนาะ นอกจากนี้ ควรจัดให้มีการอบรมเพื่อให้โต๊ะครูมีความรู้ในเรื่องการบริหารงบประมาณอย่างมีประสิทธิภาพ

4) การจัดองค์กร

ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลการจัดองค์กรชี้ให้เห็นว่า โต๊ะครูเป็นผู้กำหนดโครงสร้างการบริหาร โต๊ะครูในสถาบันศึกษาปอเนาะส่วนใหญ่ไม่ได้กำหนดให้มีคณะกรรมการบริหารของสถาบันศึกษาปอเนาะ บางแห่งได้กำหนดให้มี คณะกรรมการดังกล่าวนี้ ซึ่งประกอบด้วย โต๊ะครูและผู้ช่วยโต๊ะครู คณะกรรมการมัสยิด ผู้นำท้องถิ่น อีหม่าม ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ชาวบ้าน ญาติโต๊ะครู ศิษย์เก่า และผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นต้น ส่วนปัญหาสำคัญที่ประสบ คือ โครงสร้างไม่มีความชัดเจน จากข้อค้นพบดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า อำนาจในการจัดทำโครงสร้างทางการบริหารเป็นของโต๊ะครูแต่เพียงผู้เดียว ส่วนการที่มีโครงสร้างไม่ชัดเจนอาจมีความเกี่ยวข้องกับปัญหาด้านการกำหนดจุดมุ่งหมาย การกำหนดแผนการใช้งบประมาณ การจัดทำแผนการจัดการศึกษา ซึ่งส่วนใหญ่ขาดความชัดเจนและมีปัญหาด้านการนำไปใช้ ยิ่งไปกว่านั้น การที่สถาบันศึกษาปอเนาะมีโครงสร้างที่ไม่ชัดเจน อาจทำให้อำนาจหน้าที่ของบุคลากรไม่ชัดเจนไปด้วย และอาจส่งผลกระทบต่อการทำงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น แนวทางการพัฒนาในส่วนนี้คือการให้ความรู้โดยการจัดอบรมในเรื่องการจัดการทำโครงสร้างและการกำหนดอำนาจหน้าที่ของแต่ละฝ่ายให้มีความชัดเจนและสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง

5) การดำเนินงาน

ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินงานชี้ให้เห็นว่า ภารกิจที่โต๊ะครูทำมีความหลากหลายขึ้นอยู่กับเป้าหมายหรือเจตนาสูงสุดของสถาบัน โดยทั่วไปแล้วมีการดำเนินงานที่เกี่ยวข้อง คือ การสอนกิตาบบแบบดั้งเดิม การสอนตามชุมชน การร่วมมือกับทางศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนในการจัดสอนภาษาไทยและวิชาชีพ การดูแลและอบรมผู้เรียน การปฏิบัติตามแผนงบประมาณ การดำเนินงานตามมติที่ประชุม การประชุม ประเมินบุคลากร การจัดขอสนับสนุนงบประมาณจากชุมชน อย่างไรก็ตาม ปัญหาหลักที่ประสบในการดำเนินงานของสถาบัน คือ ขาดการประสานงานกับหน่วยงานภายนอก และการไม่เปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ จากข้อค้นพบดังกล่าวนี้ อาจอธิบายได้ว่าการดำเนินงานของสถาบันศึกษาปอเนาะนั้นมีความหลากหลายและแตกต่างกัน ถึงแม้ปอเนาะบางแห่งมีลักษณะของการดำเนินงานที่คล้ายๆ กัน เช่น การสอน กิตาบบแต่ความแตกต่างหรือความเป็นปัจเจกของแต่ละปอเนาะก็ยังคงมีอยู่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ ความรู้ ความสามารถ และความเชี่ยวชาญของโต๊ะครูแต่ละคน ส่วนการที่สถาบันศึกษาปอเนาะส่วนใหญ่ขาดการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานภายนอก อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่มีส่วนทำให้สถาบันศึกษาปอเนาะบางแห่งไม่ได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้อง ส่วนปัญหาเกี่ยวกับการไม่เปิดโอกาสให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจนั้น อาจเป็นเพราะว่าธรรมชาติของการบริหารสถาบันปอเนาะนั้นจะขึ้นอยู่กับโต๊ะครูเป็นหลัก ดังนั้น กิจกรรมทุกอย่างจึงขึ้นอยู่กับตัดสินใจของโต๊ะครูแต่เพียงผู้เดียว อย่างไรก็ตาม หากโต๊ะครูได้เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจก็จะเป็นแนวทางหนึ่งในการส่งเสริมหลักการบริหารแบบมีส่วนร่วมและเป็นการทำงานเชิงรุก ดังนั้น สถาบันศึกษาปอเนาะควรเปิดโอกาสในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ควรตัดสินใจร่วมกับทุกฝ่าย ควรหารือกับบุคคลที่เกี่ยวข้องรวมถึงคณะกรรมการต่างๆ ในการตัดสินใจ แก้ไขปัญหาตลอดจนการกำหนดแผนนโยบายเพื่อการ

พัฒนาสถาบันศึกษาปอเนาะ

6) การควบคุมงาน

ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการควบคุมงานชี้ให้เห็นว่า ในการควบคุมงานในสถาบันศึกษาปอเนาะมีโต๊ะครูเป็นผู้ทำหน้าที่หลัก อย่างไรก็ตาม สถาบันศึกษาปอเนาะยังขาดการประเมินผลการปฏิบัติงานและขั้นตอนการควบคุมงานไม่ชัดเจน จากข้อค้นพบดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าโต๊ะครูเป็นศูนย์กลางของการควบคุมงาน การที่โต๊ะครูทำหน้าที่ในการควบคุมงานด้วยตนเองโดยยึดตามแนวทางที่เคยปฏิบัติมาถือเป็นธรรมชาติของการบริหารงานของสถาบันศึกษาปอเนาะ นอกจากนี้ สถาบันศึกษาปอเนาะโดยส่วนใหญ่มีปัญหาในเรื่องการประเมินการปฏิบัติงาน อีกทั้งกระบวนการควบคุมงาน มีความไม่ชัดเจน ซึ่งถือเป็นสาเหตุหนึ่งส่งผลต่อการปฏิบัติงานในด้านต่างๆ ดังนั้น แนวทางการพัฒนา คือ ควรส่งเสริมให้มีการควบคุมงานและการจัดให้มีการประเมินผลการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบและมีความชัดเจน โดยอาจจัดให้มีการอบรมให้ความรู้แก่โต๊ะครูและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในเรื่องของระบบการควบคุมงาน

4 ผลผลิตทางการศึกษา

ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับผลผลิตทางการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากสถาบันศึกษาปอเนาะส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเป็นครูสอนในศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด (ตาดีกา) เป็นผู้ช่วยโต๊ะครู เป็นกรรมการมัสยิด เปิดปอเนาะ และเป็นผู้ช่วยโต๊ะครู เป็นกรรมการมัสยิด เปิดปอเนาะ และเป็นผู้ช่วยโต๊ะครู บางคนก็ได้รับคัดเลือกให้เป็นกรรมการมัสยิด และบางคนก็มีโอกาสได้เปิดปอเนาะเป็นของตนเอง แม้พวกเขาไม่สามารถเข้าสู่เส้นทางการแข่งขันด้านการมีอาชีพทำ แต่นั่นก็ไม่ถือเป็นปัญหาใหญ่ เพราะเป้าหมาย

ที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลงในการจัดการศึกษาของระบบปอเนาะคือ การสร้างผู้เรียนที่สามารถเป็นผู้นำในสังคมได้ ดังคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ว่า

“...เมื่อผู้เรียนออกมาจากปอเนาะแล้ว เขาสามารถที่จะเป็นผู้นำในสังคมได้ ... ผลผลิตที่เป็นภาพรวมนั้น คือ เป็นผู้ชี้แนะแก่มวลมนุษย์ หรือ “เคาะลีฟะฮ์” ปอเนาะมีหน้าที่หลักในการสร้างคนเพื่อมาเป็นเคาะลีฟะฮ์ จากรุ่นสู่รุ่นเพื่อให้นำทางมวลมนุษย์”

ยิ่งไปกว่านั้น ผลผลิตจากสถาบันศึกษาปอเนาะเหล่านี้ที่ออกไปรับใช้สังคมจะได้รับการยอมรับจากชุมชนดังเสียงสะท้อนของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ว่า

“คนที่เขามีความรู้จริงๆ เมื่อเขากลับไปสู่ชุมชนแล้ว เขาไม่จำเป็นที่จะต้องไปขอชาวบ้านกิน แต่ชาวบ้านนั้นแหละจะเป็นผู้ที่มาขอเชิญให้เขาช่วยทำงาน เช่น ไปเป็นอิหม่าม เคาะฎิบ บิลาล เพราะชาวบ้านรู้ว่า อิหม่ามเหล่านี้แหละที่จะเป็นผู้ชี้ทางเมื่อพวกเขามีปัญหา และไม่จำเป็นต้องเป็นผู้ที่จบปริญญา”

ส่วนการที่โต๊ะครูมีความพึงพอใจต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียน สถานภาพทางสังคมของตนเอง และกระบวนการจัดการศึกษาที่มีอยู่ในระดับปานกลางนั้น อาจอธิบายได้ว่า ด้วยข้อจำกัดที่มีอยู่มากมายในสถาบันศึกษาปอเนาะ โดยเฉพาะในเรื่องการขาดแคลนงบประมาณ ปัญหาการเรียนการสอน และการจัดการ ล้วนเป็นเหตุปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพของผลผลิตของสถาบันศึกษาปอเนาะ สถานภาพของตน และกระบวนการจัดการศึกษา จึงอาจเป็นเหตุทำให้โต๊ะครูมีความพึงพอใจในระดับปานกลาง ส่วนการที่ผู้เรียนมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากในด้านที่เกี่ยวกับปัจจัยนำเข้า กระบวนการจัดการศึกษา และปัจจัยนำออก เหตุที่เป็นเช่นนี้ อาจเป็นเพราะว่า ผู้เรียนที่เข้ามาศึกษาในสถาบันศึกษาปอเนาะมีความต้องการที่จะศึกษาความรู้ด้านศาสนาเป็นหลัก ดังนั้นพวกเขาจึงให้ความสำคัญในเรื่องของความรู้มากกว่าเรื่องอื่นๆ จึงส่งผลทำให้ผู้เรียนมีทัศนคติที่ดี และทำให้มีความพึงพอใจในการจัดการเรียนการสอนของสถาบันศึกษาปอเนาะในระดับมาก

5 ความต้องการในการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะ

ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการในการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะชี้ให้เห็นว่าสถาบันศึกษาปอเนาะมีความต้องการเกี่ยวกับ รูปแบบการจัดการศึกษาที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม ส่วนใหญ่มีความต้องการที่จะให้คงความเป็นสถาบันศึกษาปอเนาะแบบดั้งเดิมไว้ นอกจากนี้ ต้องการปรับเปลี่ยนเป็นปอเนาะสมัยใหม่ (สอนศาสนาควบคู่สามัญแต่ยังเป็นสถาบันศึกษาปอเนาะอยู่) ปรับเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม และต้องการจัดการศึกษาในรูปแบบอื่นๆ เช่น เปิดสอนศาสนาควบคู่อาชีพ และใช้ระบบการสอนแบบต่อพีซีอัลกุรอาน เหตุที่เป็นเช่นนี้ อาจอธิบายได้ว่า กลุ่มที่ต้องการคงสภาพความเป็นสถาบันศึกษาปอเนาะแบบดั้งเดิมไว้ เพราะต้องการที่จะรักษารูปแบบการจัดการศึกษาที่เป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่ ซึ่งอดีตเคยเป็นอยู่อารยธรรมแห่งการศึกษาอิสลามโดยมีปอเนาะเป็นศูนย์การเรียนรู้ทางวิชาการศาสนาอิสลาม ฉะนั้น การเปลี่ยนแปลงในความเป็นแบบดั้งเดิมดังกล่าวนี้ จะเป็นการทำให้อัตลักษณ์ของความเป็นระบบปอเนาะแบบดั้งเดิมสูญหายไป ส่วนกลุ่มที่ต้องการปรับให้มีรูปแบบการเรียนการสอนที่ผสมผสานระหว่างความเป็นแบบดั้งเดิมของปอเนาะและการจัดให้มีการศึกษาภาคสามัญ หรือที่เรียกว่า “ปอเนาะโมเดิร์น” แต่ยังคงบริบทความเป็นสถาบันศึกษาปอเนาะไว้ อาจเป็นเพราะว่า กลุ่มดังกล่าวนี้มองว่าการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ภาคสามัญจะเป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ศึกษาวิชาการอื่นๆ นอกเหนือจากวิชาการศาสนา ส่วนกลุ่มที่มีความต้องการปรับเปลี่ยนเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม อาจอธิบายได้ว่า การจัดการศึกษาที่บูรณาการระหว่างการศึกษาภาคสามัญและศาสนานั้นเป็นการจัดการศึกษาที่สามารถให้ผู้เรียนมีโอกาสได้รับการพัฒนาทั้งในด้านสามัญและศาสนาควบคู่กัน ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนมีโอกาสในการเลือกศึกษาตามที่ตนเองมีความชอบได้มากกว่าผู้เรียนในระบบปอเนาะซึ่งเน้นการสอนเฉพาะศาสนาอย่างเดียว อย่างไรก็ตาม การที่จะแปรสภาพเป็น

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามได้นั้น จำเป็นต้องมีความพร้อมและเป็นไปตามเงื่อนไขที่กำหนด

ส่วนข้อค้นพบที่ว่า งบประมาณเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นและควรได้รับการแก้ไขเป็นลำดับสำคัญสูงสุดนั้น อาจอธิบายได้ว่า งบประมาณเป็นหัวใจหลักของการพัฒนาและเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะ การที่สถาบันศึกษาปอเนาะได้รับงบประมาณที่ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงทำให้สถาบันศึกษาปอเนาะขาดแคลนในเกือบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นอาคารเรียน หอพัก ห้องน้ำ ห้องส้วม เป็นต้น ส่วนความต้องการของผู้เรียนที่ต้องการให้แก้ปัญหาที่เกี่ยวกับสถานการณ์ความไม่สงบนั้น แสดงให้เห็นว่าผู้เรียนในสถาบันศึกษาปอเนาะอาจได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม ควรพิจารณาว่าผลกระทบที่ผู้เรียนได้รับนั้นมีอะไรบ้าง มีลักษณะอย่างไร และจะมีวิธีการแก้ไขผลกระทบต่างๆ เหล่านั้นได้อย่างไร เพราะการแก้ปัญหาสถานการณ์ความไม่สงบนั้นคงต้องใช้ระยะเวลาและต้องอาศัยปัจจัยหลายๆ อย่างร่วมกัน

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษา สภาพ ปัญหา และความต้องการในการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะ ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีข้อเสนอแนะเพื่อการนำผลการวิจัยไปใช้และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการทำวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับผลการวิจัยดังนี้

1 ข้อเสนอแนะเพื่อการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 หน่วยงานและบุคลากรที่เกี่ยวข้องควรเข้าใจแนวคิดและปรัชญาในการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะ

1.2 ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องควรให้ความร่วมมือส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานด้านการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะ

1.3 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรพิจารณานำแนวทางและมาตรการการดำเนินงานในแต่ละด้าน คือ

สภาพแวดล้อม ปัจจัยนำเข้า กระบวนการจัดการศึกษา และ ผลผลิตทางการศึกษา ไปกำหนดเป็นนโยบาย โดยจัดลำดับความสำคัญและความเป็นไปได้ในการปฏิบัติจริง

2 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการทำวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับผลการวิจัย

2.1 ควรศึกษาการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษา ปอเนาะในพื้นที่อื่นๆ ของประเทศไทยเพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างในการดำเนินงานด้านที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อม ปัจจัยนำเข้า กระบวนการจัดการศึกษา และ ผลผลิตทางการศึกษา

2.2 ควรศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะ

2.3 ควรทำการศึกษาเชิงเจาะลึกโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับสภาพและปัญหาด้านสภาพแวดล้อม ปัจจัยนำเข้า กระบวนการจัดการศึกษา และ ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาในบริบทของแต่ละสถาบันอย่างลึกซึ้ง

2.4 ควรศึกษาวิจัยในเชิงการกำหนดและการบริหารจัดการนโยบาย กลยุทธ์ ตลอดจนจรรยาบรรณในการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณ อธิการบดีมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ที่ให้ทุนอุดหนุนในการทำวิจัยนี้

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2548). **ประมวลการจัดการเรียนรู้อิสลามศึกษาในสถาบันศึกษาปอเนาะจังหวัดชายแดนภาคใต้**. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.

กาญจนา บุญยัง. (2549). ปอเนาะ รากเง้าของปัญหาเยาวชน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้. วารสารอินโดจีน ฉบับวิฤตการณ์ไฟใต้, 1 (มกราคม- ธันวาคม 2549), 307-345.

ไข่มุก อุทยาวลี. (2548). รายงานการวิจัย เรื่องการวิเคราะห์ปัญหาการจัดการศึกษาของรัฐที่มีต่อการบูรณาการทางสังคมและวัฒนธรรมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ พ.ศ. 2546-2547. ปัตตานี: สถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

ณัฐฉิน ปิยะศิริพันธ์. (2548). **สภาพและบทบาทของปอเนาะในสังคมไทย: กรณีศึกษาอำเภอเมืองจังหวัดปัตตานี**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ธานีรินทร์ ศิลป์จารุ. (2549). การวิจัยและการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วย SPSS. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: วี. อินเทอร์เน็ต.

นันทกาญจน์ เบ็ญเต็มอะหลี. (2542). **ปัจจัยที่มีผลต่อการคงสภาพระบบเก่าของโรงเรียนปอเนาะในเขตสามจังหวัดชายแดนภาคใต้**. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บัณฑิตย์ สะมะฮูน และคณะ. (2549). **พหุวัฒนธรรมกับการพัฒนาการศึกษาใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้: กรณีศึกษาปอเนาะ**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มุสลิมศึกษา สถาบันเอเชีย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประพนธ์ เรืองณรงค์. (2548). **เรื่องเล่าจากปัตตานี**. กรุงเทพฯ: สถาพรบุ๊คส์.

มุนาดีย์ หะยีดาโอ๊ะ. (2549). **เซตดาวูด อัล-พะฎอนีย์: ชีวิตประวัติ ผลงานและอิทธิพลต่อสถาบันศึกษาปอเนาะในรัฐกลันตัน ประเทศมาเลเซีย ระหว่างปี ค.ศ.1945-2005**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

โมห์หมัด อับดุลกาเดร์. (ม.ป.ป.) **รวมบทความสำคัญเรื่อง การจัดการศึกษาและแนวทางพัฒนาภาคใต้**. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.

- ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยสถาบันศึกษา
ปอเนาะ พ.ศ.2547. (ม.ป.ป.). ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- วินิจ สังขรัตน์. (2544). อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของ
โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม (ปอเนาะ)
ในจังหวัดชายแดนภาคใต้. วิทยานิพนธ์ศึกษา
ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา.
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมพงษ์ ปานเกล้า. (2541). เรื่องนโยบายการจัดการศึกษา
ของรัฐบาลในชุมชนชาวไทยมุสลิมจังหวัด
ชายแดนภาคใต้ (พ.ศ. 2475-2535). วิทยานิพนธ์
ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหาร
การศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมาคมโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามจังหวัดชายแดน
ภาคใต้ ชมรมปอเนาะจังหวัดชายแดนภาคใต้
สำนักผู้ตรวจราชการประจำเขตตรวจราชการที่ 12
และกองทัพภาคที่ 4 ส่วนหน้า หน่วยเฉพาะกิจ
ทักษิณ. (2547). เอกสารประกอบการประชุม
สัมมนาโต๊ะครูปอเนาะและผู้บริหารโรงเรียน
เอกชนสอนศาสนาอิสลาม จังหวัดชายแดน
ภาคใต้. วันที่ 11 เมษายน 2547 ณ หอประชุม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- สำนักผู้ตรวจราชการประจำเขตตรวจราชการที่ 12. (2547).
แนวทางการพัฒนาสถาบันศึกษาปอเนาะ
จังหวัดชายแดนภาคใต้. ยะลา.
- สุเทพ สุนทรเกสัช. (2547). ปอเนาะ : มรดกสถาบันการศึกษา
กับการบูรณาการทางศาสนาและสังคมของชาวมุ
ลายในจังหวัดชายแดนภาคใต้. นิตยสารศิลป
วัฒนธรรม, 10(สิงหาคม 2547), 96-107.
- สุเทพ สุนทรเกสัช. (2548). ชาติพันธุ์สัมพันธ์: แนวคิด
พื้นฐานทางมนุษยวิทยาในการศึกษาอัตลักษณ์
กลุ่มชาติพันธุ์ ประชาชาติและการจัดองค์กร
ความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์. กรุงเทพฯ: เมือง
โบราณ.
- อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต และคณะ. (2551). รายงานการ
วิจัย เรื่อง วิเคราะห์ความต้องการเพื่อพัฒนา
กรอบหลักสูตรระดับปริญญาและสถาบันศึกษา
ปอเนาะ. ปัตตานี: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต. (2548). ปอเนาะกับการสร้างอัต
ลักษณ์ของชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้. ใน
อุทัย ดุลยเกษม และเลิศชาย ศิริชัย (บรรณาธิการ).
ความรู้กับการแก้ปัญหาความขัดแย้ง กรณี
วิกฤติการณ์ชายแดนภาคใต้ (หน้า 65-130).
สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์
มูลนิธิเอเชีย มูลนิธิเดอะวิลเลียมแอนด์ฟลอรา
ฮิวเล็ท.
- อิมรอน มะลูลีม. (2539). ปรัชญาอิสลาม. (พิมพ์ครั้งที่ 2).
กรุงเทพฯ: อิสลามิกอะเคเดมี.
- อุทัย หิรัญโต. (2523). มุสลิมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ:
โอเดียนสโตร์.
- Kast, Fremost, E. and Resenzweig. (1985). **Organiza-
tional and Management: A system and
Contingency Approach.** (4th ed.). New York:
McGraw Hill.